

Estlandssvensk Eestirootslane

Nummer 1-2022

Estlandssvenskt kulturarv på
Nuckö skola
Rannarootsi
kultuuripäränd Noarootsi
koolis

Uus raamat Haapsalu
vaatamisvärsustest.

Ny bok om Hapsals
sevärdeheter.

Estlandssvensk/Eestirootslane

Utgiven av Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning
 Väljaandja Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus
 Sadama 31
 90502 Haapsalu
 Tel: +372 53 49 53 68
 E-post: info@eestirootslane.ee
 Hemsida/Koduleht: www.eestirootslane.ee
 Bank/Pank: Swedbank EE462200221043163932
 Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse sihtasutus

Ansvarig utgivare/Vastutav väljaandja:
Ülo Kalm
 Redaktion/Toimetus:
*Ingegerd Lindström, redaktör, Toivo
 Tomingas, Jana Stahl*
 Översättningar: *Ivar Rüütli, Ingegerd
 Lindström*
 Tryck/Trükikoda: *Trükikoda Auratrükk*

ISSN 2000-2416

Styrelsen i Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse juhatus

Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings
 ordförande Ülo Kalm

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse
 esimees Ülo Kalm

Kulturförvaltningens
 styrelseordförande
 Jana Stahl

Omaavalitsuse juhatus
 esimees Jana Stahl

Estlandssvenskarnas
 Kulturförvaltnings vice ordförande
 Ingegerd Lindström

Eestirootslaste
 Kultuuriomavalitsuse aseesimees
 Ingegerd Lindström

Vice ordförande i styrelsen
 Elna Siimberg

Omaavalitsuse juhatus
 aseesimees
 Elna Siimberg

Ledamöter i Kulturförvaltningen/Kultuuriomavalitsuse liikmed

Berit Nuka

Leif Strömfelt

Peeter Paemurru

Lena Weesar
 Ledamot i stiftelsen
 Sihtasutuse liige

Kontakt med styrelsen/Juhatus e-posti aadressid
fornamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

Kontakt med redaktionen/Toimetuse e-posti aadressid
fornamn@eestirootslane.ee/eesnimi@eestirootslane.ee

INNEHÅLLSFÖRTECKNING / SISUKORD

Sid/lk 4	Ledaren, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 4	Val av det nya kulturrådet till Estlandssvenskarnas kulturförvaltning hösten 2022, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 5	Juhtkiri, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 5	Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse uue kultuurinõukogu valimised sügis 2022
Sid/lk 6	Estlandssvenskarnas Kulturförvaltnings verksamhet 2021, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 9	Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse tegevusest aastal 2021, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 11	Juubilarid/Jubilarer
Sid/lk 12	Estlandssvenskt kulturarv på Nuckö skola, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 14	Rannarootsi kultuuripärand Noarootsi koolis, <i>Ülo Kalm</i>
Sid/lk 16	Nuckö Hembygdsdagar / Noarootsi kodukandipäevad, <i>Ingegerd Lindström</i>
Sid/lk 17	Nuckö Hembygdsdagars program / Noarootsi kodukandipäevade kava
Sid/lk 18	Rickul gods historia, <i>Göte Brunberg</i>
Sid/lk 21	Riguldi mõisa ajalugu, <i>Göte Brunberg</i>
Sid/lk 24	Mötesplats Öppna Ormsökistan!, <i>Elisabeth Hedfors</i>
Sid/lk 25	Kohtumisaik „Avagem Vormsi kirst”, <i>Elisabeth Hedfors</i>
Sid/lk 26	SOV:s släktforskargrupp letar fotografier, <i>Christopher Thiele</i>
Sid/lk 26	SOV genealoogiatoimkond otsib fotosid, <i>Christopher Thiele</i>
Sid/lk 27	Bok om folkdräkter från de estlandssvenska områdena, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 27	Rannarootsi ajalooliste asualade rahvarõivaraamat koostamisel, <i>Jana Stahl</i>
Sid/lk 28	Dikt blir musik, <i>Toivo Toomingas</i>
Sid/lk 29	Kui sina mind saadad, <i>Toivo Toomingas</i>
Sid/lk 30	Boknytt, <i>Ove Knekt</i>
Sid/lk 33	Uus raamat, <i>Ove Knekt</i>

„Eestirootslane” – kas paberil või digitaalselt?

Mai alguses saatis kultuuriomavalitsus välja kirjad rahvusnimekirjas registreeritud isikutele, et teada anda võimalikust kokkuhoiusoojust, vähendades paberajakirja tellimuste hulka. Kultuurinõukogu otsustas 15. mail, et kõikidele, kes soovivad paberajakirja, postitatakse see ka edaspidi nende kontaktaadressidel.

Juhul, kui aadress on muutunud või mingil põhjusel ei ole ajakiri sinuni jõudnud, siis ootame ka sellekohast infot. Täname kõiki, kes on enda eelistustest tänaseks teada andnud. Ootame jätkuvalt infot neilt, kes ei soovi paberajakirja saada ja loeksid seda meelsamini internetist.

Infot selle kohta saab saata e-postile jana@eestirootslane.ee või kirja teel Sadama 31, Haapsalu 90502 ja kirja saaja Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus, või helistades telefonil +372 53 495 368.

Täname!

Ülo Kalm, ordförande
Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning

Kära läsare!

Precis som allt runt omkring oss förändras har det också skett förändringar i den estlandssvenska kulturförvaltningen.

Kulturförvaltningen kommer att skicka tidningen i pappersform till dem som även i fortsättningen vill läsa den på papper. De som vill

läsa tidningen i webben, kan göra det vid lämplig tid och de får således inte papperstidningen per post. Tidningen laddas upp på vår webbplats snarast möjligt, samtidigt som papperstidningarna postas.

Estlandssvenskarnas två största historiska områden ligger i Läänemaa län – Ormsö och Nuckö. Hapsal har alltid varit estlandssvenskarnas huvudstad. Under många år hade Kulturförvaltningens kontor legat i Tallinn i svenska Mikael församlingens lokaler på Rütligatan. Vi är hjärtligt tack samma för dessa år! I mars i år flyttade vi till andra våningen på Sadamagatan, i Aibolands museums kontorsbyggnad i Hapsal.

Förra året presenterades ”Strategin för det estlandssvenska kulturrummet 2021–2025”. Jag hoppas verkligen att kulturrummets strategi och handlingsplan, och kontoret i

Hapsal skapar goda förutsättningar för att bättre bevara och presentera det estlandssvenska kulturarvet för allmänheten.

Redan till hösten sker valet till kulturrådet igen. Vårt kulturråd består av 21 ledamöter. Dessa 21 platser måste fyllas, och alla som känner att de vill bidra under de kommande tre åren, ställ upp och kandidera! För att valet ska bli framgångsrikt uppmanar jag alla att aktivt delta i valet och rösta på sin kandidat.

Vårens nalkas, dagarna blir längre, naturen vaknar, sommarlovet börjar snart och tiden har kommit för att träffas igen!

Ta hand om varandra och var glad över att vara estlandssvensk!

Val av det nya kulturrådet till Estlandssvenskarnas kulturförvaltning hösten 2022

Jana Stahl

Vart tredje år väljs ett nytt styrande organ, Kulturrådet, för Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning. I år väljs kulturrådet, med 21 ledamöter, för perioden 2023–2025. Alla personer i minoritetens längden kan välja ett kulturråd och, om de så önskar, ställa upp i valet till en förtroendepost i kulturrådet. Kulturrådet sammanträder två gånger om året och godkänner de handlingar som kulturförvaltningens styrelse behöver i sitt arbete, och utövar tillsyn över styrelsens verksamhet. Kulturrådet väljer vid sitt första möte en ordförande och en vice ordförande samt fem ledamöter

till kulturförvaltningens styrelse. Samtidigt väljs en ordförande och vice ordförande till styrelsen.

De som vill ställa upp till det nya kulturrådet kan få ytterligare information från sina respektive hembygdsföreningar i Sverige eller från Margareta Hammerman, ledamot i huvudkommittén. E-post: m.m.hammerman@gmail.com

Personer som bor i Estland kan få information från webbplatsen www.eestirootslane.ee genom att gå till menylänken ”Val” och dess undermeny ”Anmälan av kandidat” (här hittar du också ansökningsanmälan), eller genom att kontakta valkommittén på tel. +372 53 078 009 (Ellen Kavald).

Ansökningsanmälan ska skickas till Estlandssvenskarnas kulturförvaltning på postadress Sadama 32/33, Haapsalu 90502, Estland (brevet ska vara framme i Haapsalu senast den 23 september).

Anmälan skall vara valkommittén tillhanda senast den 25 september klockan 18.00.

Valet kommer att genomföras per post. För mer information om valförfarandet och behandlingen av valsedeln hittar väljaren i kuvertet som skickas till honom eller henne i oktober. Den här gången skickar vi även kandidaternas egenpresentation.

Jana Stahl
Omavalitsuse juhatuse esimees

Armas lugeja!

Nii nagu kõik me ümber muutub on muutused toimunud ka Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuses.

Kultuuriomavalitsus saadab „Eestirootslase” paberkujul neile, kellel on soov seda ka edaspidi lugeda paberil. Need, kes soovivad lugeda ajakirja veebis, saavad võimaluse teha seda endale sobival ajal ja neile me paberajakirja ei saada.

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse uue kultuurinõukogu valimised sügis 2022

Jana Stahl

Igal kolmandal aastal asume valida Eestirootslaste Kultuuriomavalitsusele uut juhtorganit ehk kultuurinõukogu. Sellel korral valitakse 21-liikmeline kultuurinõukogu perioodiks 2023–2025. Kõik rahvusnimekirja kantud isikud saavad valida kultuurinõukogu ja soovi korral sellesse ka kandideerida. Kultuurinõukogu koguneb kahel korral aastas ja kinnitab kultuuriomavalitsuse tööks vajalikud dokumendid ja teostab järeelvalvet juhatuse tegevuse üle. Kultuurinõukogu valib esimesel istungil esimehe ja aseesimehe ja 5-liikmelise juhatuse kultuuriomavalitsusele. Juhatusele valitakse samuti esimees ja aseesimees.

Meie kodulehele laetakse ajakiri üles esimesel võimalusel, samaaegselt postkasti jõudnud ajakirjadega.

Kaks suuremat eestirootslaste ajaloolist asuala paiknevad Läänemaal – Vormsis ja Noarootsis. Eestirootslaste pealinnaks on ikka olnud Haapsalu. Aastaid oli kultuuriomavalitsuse kontor Tallinnas Rootsi-Mihkli koguduse ruumides Rüütli tänaval. Oleme nende aastate eest südamest tänulikud! Tänavu märtsis kolisime kontori Rannarootsi muuseumi kontori-majja Sadama tänav 31 II korrusel.

Eelmisel aastal valmis Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse tellimisel koostatud „Rannarootsi kultuuriruumi strateegia 2021–2025“. Loodan väga, et kultuuriruumi strateegia ja tegevuskava ning kontor Haapsalus loovad head eeldused rannarootsi kultuuripärandi paremaks hoidmiseks ja avalikkusele tutvustamiseks.

Juba sügisel toimuvad taas kultuurinõukogu valimised. Meie kultuurinõukogu koosneb 21 liikmest. Need 21 kohta vajavad täitmist ja kõik, kes tunnevad, et soovivad anda oma panuse järgmisel kolmel aastal, kandideerige kindlasti. Valimiste õnnestumiseks kutsun kõiki aktiivselt valimistel osalema ja oma kandidaadi poolt hääletama.

Kevad saabub, päevad pikenevad, loodus ärkab, peatselt algavad suvepuhkused, käes on taaskohtumiste aeg!

Hoiame üksteist ja tunneme rõõmu, et oleme eestirootslased!

Need, kes soovivad kandideerida uude kultuurinõukogusse, saavad lisainfot Rootsis tegutsesvatelt kodukandiühingutelt või valimiste peakomitee liikmelt Margareta Hammermanilt. E-post: m.m.hammerman@gmail.com

Eestis elavad isikud saavad infot kodulehelt www.eestirootslane.ee ja menüülingi Valimised alammenüüst Kandideerimine (siit leiad ka kandideerimisavalduse) või helistades valimiste peakomitee telefonil 53 078 009 (Ellen Kavald).

Kandideerimisavalduse saab saata Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse postiaadressil Sadama 32/33, Haapsalu 90502 (kiri peab

jõudma Haapsalusse hiljemalt 23. septembril).

Kandideerimisavaldus peab valimiste peakomiteeni jõudma hiljemalt 25. septembril kl. 18.

Valimised toimuvad kirja teel. Täpsema info valimisprotseduuri ja valimisedeli postitamise kohta leiab rahvusnimekirja kantud valija temale saadetud ümbrikust oktoobris. Sellel korral saadame valijale ka ümbrikus kandidaatide enesetutvustused.

Estlandssvenskarnas Kulturförvaltnings verksamhet 2021

Jana Stahl

Organisationens karaktär och prioriteringar

I oktober förra året godkände kulturförvaltningens högsta organ, Kulturrådet, handlingsplanen för kulturförvaltningens strategi för de följande åren, inklusive 2021, då kulturförvaltningen redan då startade med att beskriva strategin inom verksamhetsområdet. Till exempel kompletterade kulturförvaltningen informationen till hemsidor av kommuner i de historiska estlandssvenska bygderna. Estlandssvenskarnas kulturförvaltning är en gränslös självförvaltning som representerar före detta estlandssvenska bosättningsområden som historiskt sett har funnits i sex landsbygdskommuner och två städer i Estland och samarbetar med dem som för närvarande finns i de områden där estlandssvenskar och deras ättlingar lever idag och där intresset för kulturarvet har bevarats. Kulturförvaltningen deltar i långsiktiga samarbetsprojekt som följer organisationens lagstadgade mål och strategin för det estlandssvenska kulturrummet. Kulturförvaltningen blir också projektpartner för olika organisationer om den anser det vara nödvändigt för sina egna syften. Då kulturförvaltningen även samarbetar med gemenskaper i historiska svenskbygder, är säkerställning av livets kontinuitet där en av våra prioriteringar, och för detta ändamål deltar kulturförvaltningen aktivt i verksamheten hos Öarnas ting i Estland.

Bokprojekt som leddes och fortfarande leds av kulturförvaltningen

Förra året gavs bok nummer fyra ut i serien av böcker som beskriver historiska svenskbygder, ”Vippals svenskar”, på estniska och svenska. Odensholms byalag har sammanställt den femte boken som kommer ut i år. I serien ingår sedan tidigare böckerna ”Rågösvenskarnas 600 år”, ”Terra Feminarum” (Nargö) och ”Ormsö”.

Arbetet fortsätter med en antologi av Bernhard Schmidt, en astroptiker från Nargö, som detaljerat beskriver hans liv som världsberömd uppfinnare. Innehållet och översättningen kommer definitivt att vara klart i år. Boken blir tvåspråkig, på svenska och estniska. Projektet leds av Kristina Rosen.

Likaså startades ett annat storskaligt bokprojekt om folkdräkter i svenskbygder, med beskrivningar av folkdräkter och fotografiskt material från Runö till Nargö. Kulturförvaltningen samarbetar med bokförlaget Saara. Boken är planerad att ges ut år 2024, 80 år efter estlandssvenskarnas flykt till Sverige.

Estlandssvenskarnas sång- och dansfestival ”Aiboland, min kärlek”

Estlandssvenskarnas kulturförvaltning får ett årligt verksamhetsbidrag från Estlands kulturministeri-

um. Förra året var beloppet 50 000 euro. Detta bidrag är i budgeten uppdelat i administrativa kostnader och verksamhetskostnader. Av detta spenderades 11 281 euro till genomförandet av estlandssvenskarnas sång- och dansfestival, och ytterligare 10 050 euro ansökte. Estlandssvenskarna behövde denna fest och evenemanget kan anses vara en stor succé trots avsaknad av dansgrupper och körer från Sverige. Inspelningen från sång- och dansfestivalen finns att se på Youtube, <https://www.youtube.com/watch?v=Sg2mCYrMXSw>. Förhoppningsvis möts vi åter år 2024 och förhoppningsvis får festen mer besökare från Sverige, såväl deltagare som publik. Festivalkommittén startar sin verksamhet i år så estlandssvenskarnas femte sång- och dansfestivalen kan äga rum om två år.

Undervisning i svenska och kulturarv i skolorna

Förra året fortsatte man, under ledning av Eva-Tiina Pölluste, att studera svenska på öarna och i Tallinn. Svenska studeras av vuxna och barn på Runö, några barn på Ormsö, tre personer från Odensholm och en studiegrupp har startat i Tallinn. Med hjälp av bidragsgivare hoppas vi att språkstudierna kan fortsätta och utökas med möjligheten till språkstudier för vuxna i Nuckö som inte tidigare studerat på Nuckö gymnasium. Svenskar har hjälpt till att föra två

gemenskaper på Runö (tidigare och nuvarande runöbor) närmare varandra genom att organisera en bokklubb och kommunicera med svenskar på deras modersmål. Nuckö skola samarbetar med Aibolands museum för att presentera det estlandssvenska kulturarvet för eleverna som en del av ett pilotprojekt. Vid Aibolands museum verkar också ett svenskt språkbo.

När det gäller språkstudier kommer kulturförvaltningens samarbete med Tallinns universitet att fortsätta med syfte att utarbeta ett interaktivt svenskt läromedel för avancerade studier som bygger på det estlandssvenska kulturarvet.

Sakrala byggnader som en del av kulturarvet

Många sakrala byggnader är fortfarande i behov av renovering eller reparation. I detta avseende har hembygdsföreningarna i Sverige varit mycket duktiga, eftersom det inte är möjligt att få stöd från estniska Riksantikvarieämbetets stödfond för icke akuta renoveringsbehov. Renoveringsarbetet har fortsatt på kapellen på Rågöarna, vilket sker i samarbete mellan Rågöföreningen, kulturförvaltningen och Einar Mählberg som arbetsledare.

Informationstavlor

Rickul/Nuckö hembygdsförening har sammanställt informationstavlor över historiska estlandssvenska byar. Till sommaren skall dessa placeras ut på platser där kommunens tavlor inte finns. Dessutom har Nuckö delkommun rest informationstavlor över varje by i området och dessa skyltar kom på plats 2021. Vid Alliklepa (Aklop) badplats har Lääne-Harju kommun satt upp en informationstavla som berättar om estlandssvenskarnas bosättning i Vippal. Texten har

sammanställts av Elna Siimberg. Arbetet med informationstavlorna fortsätter även i andra områden.

Deltagande i andra minoritetsföreningars verksamhet

Estlandssvenskarnas kulturförvaltning deltar i verksamhet i estniska minoriteternas kulturråd och nationaliteternas förbund. Tillsammans med ingermanländarnas kulturförvaltning lades åter in ändringar i lagen om minoriteternas kulturautonomi, som tidigare godkänts mellan de två kulturella kulturförvaltningarna. Ändringarna av lagen innehöll också förslag om genomförandet av valen så att valen skulle bli smidigare i framtiden. Kulturministeriet har ännu inte påbörjat behandlingen av ändringsförslag.

Olofsdagen på listan över immateriella kulturarv i Estlands folkkulturcentrum

Listan över immateriellt kulturarv, som förvaltas av Estlands folkkulturcentrum, har hittills inte haft något inlägg från estlandssvenskarnas kulturarv. År 2021 registrerades firandet av Olofsdagen på Ormsö på listan. Härnäst vill kulturförvaltningen föreslå talharpa. Att införa det estlandssvenska musik- och dansarvet i listan diskuteras också.

Intäktsbas och projektkostnader för estlandssvenskarnas kulturförvaltning 2021

Som ovan nämnts stöttade Estlands kulturministerium vår verksamhet 2021 med 50 000 euro och ytterligare 10 050 euro ansöktes till estlandssvenskarnas sång- och dansfestival. För de mindre projekten ansöktes ytterligare 300 euro från Estlands kulturfond för formgivning av boken ”Vippals svenskar”. Lääne-Harju kommun anslog 1500 euro från sin stödfond till ideella föreningar för tillverkning och montering av en markis till ytterdörr på Stora Rågös kapell. Svenska språkstudier stöddes av Odensholms byalag (200 euro), SOV Estland (500 euro), Estlandssvenskarnas Kulturförening SOV (1000 euro) och Sverigekontakt (1500 euro). Utöver de totalt 2 300 euro som anslagits av kulturförvaltningen, stödde föreningarna språkstudier i före detta svenskbygder med totalt 3 200 euro. Från försäljningen av böcker fick kulturförvaltningen i intäkter 410 euro förra året.

Kulturförvaltningen överflyttad till Haapsalu

Då 2022 års budget förblir densamma medan alla priser stiger, så innebär bidraget för 2022 faktiskt en nedskärning av budgeten. I december 2021 beslutade styrelsen tillsammans med stiftelsens råd om nedskärning av verksamhetskostnader. Som en konsekvens av detta beslutade mötet att flytta kulturförvaltningens kontor över till Haapsalu och börja ge ut tidningen ”Estlandssvensk” i

elektronisk form. Kulturförvaltningens nya postadress är Sadama 31/32, Haapsalu, dvs. Aibolands museum och där har kulturförvaltningen sitt kontor sedan mars.

Minoritetslängden

Kulturförvaltningens uppgift är att föra minoritetslängden i enlighet med lagstiftningen och den 1 mars i år skickades namnuppgifter av 542 personer till inrikesministeriet för granskning, eftersom den granskade längden utgör basen till vallängden. Under 2018, enligt föreläggandet från kulturministeriet, justerades längden till 487 medborgare. Idag har minoritetslängden vuxit igen, men det finns fortfarande utrymme för förbättringar för att nå 2017 års nivå.

Val till det nya kulturrådet hösten 2022

Kulturförvaltningen inleder förberedelserna inför val till det nya kulturrådet genom att skicka in en ansökan till kulturministeriet om finansiering av valet. Därefter skickas minoritetslängden till inrikesministeriet för granskning, sedan skickas den godkända minoritetslängden till kulturministeriet för godkännande. Samtidigt tillsätts en huvudkommitté vars sammansättning skickas till kulturministeriet för godkännande. Huvudkommittén sammanträder för att anta nödvändiga beslut för valets genomförande och från och med detta ögonblick kommer kulturförvaltningen inte längre att delta i valförberedelserna. Huvudkommittén avslutar sin verksamhet vid det nyvalda kulturrådets första möte, då den ska överlämna fullmakter till det nya kulturrådet.

Kulturrådet kan nu välja en ordförande med vice ordförande och en styrelse med ordförande och vice ordförande. Eftersom kulturförvaltningen inte är en självständig juridisk person utan det är Stiftelsen Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning, fastslås även den valda ordföranden och vice ordföranden i styrelsen till stiftelsens styrelse som har 2 ledamöter. Ordföranden i det valda kulturrådet bildar tillsammans med vice ordföranden stiftelserådet, som väljer och godkänner på sitt första möte den tredje rådmedlemmen i stiftelsen.

Då kulturministeriet ger bidrag till den svenska minoritetens aktiviteter i Estland, ska valdeltagandet vara högre än 50 %. Därmed är varje persons röst på minoritetslistan viktig för ett lyckat val.

”Estlandssvensk” – tryckt eller digitalt?

I början av maj skickade kulturförvaltningen ut ett brev till alla personer på minoritetslängden för att meddela om kulturförvaltningens önskan att spara pengar genom att minska antalet prenumerationer på papperstidningen. Kulturrådet beslutade den 15 maj att alla som vill prenumerera en papperstidning även i fortsättningen, kan få den till deras postadress.

Om adressen har ändrats eller att ni inte fått tidningen av någon anledning ber vi er kontakta oss. Tack till alla som meddelat sitt val idag. Vi väntar fortfarande på information från dem som inte vill få en papperstidning utan hellre vill läsa tidningen på internet.

Information om detta kan skickas till e-post jana@eestirootslane.ee eller per brev till Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning, Sadama 31, Haapsalu 90502, Estland, eller genom att ringa +372 53 495 368.

Tack på förhand!

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse tegevusest aastal 2021

Jana Stahl

Organisatsiooni olemus ja prioriteedid

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse kõrgeim organ ehk kultuurinõukogu kinnitas eelmise aasta oktoobris kultuuriomavalitsuse strateegia tegevuskava järgmisteks aastateks, sh. aastaks 2021, kui kultuuriomavalitsus oli selleks hetkeks juba alustanud strateegias kirjeldatud tegevustega. Näiteks täiendas kultuuriomavalitsus ajalooliste rannarootsi asualade omavalitsuste kodulehtedel olevat infot. Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus on piirideta omavalitsus, mis esindab Eestis kuue valla ja kahe linna aladel ajalooliselt elanud endiseid kogukondi ja teeb kultuuriruumi strateegiast tulenevalt koostööd neil asualadel praegu elavate kogukondadega, kus on säilinud kogukonna huvi kultuuripärandi vastu ning esindades mujal maailmas elavaid rannarootslasi ja nende järeltulijaid. Kultuuriomavalitsus osaleb pikaajalistes koostööprojektides, mis tulenevad organisatsiooni põhikirjalisest eesmärkidest ja rannarootsi kultuuriruumi strateegiast, sh. tuleb kultuuriomavalitsus vajadusel projektipartneriks erinevatele organisatsioonidele, kui seda enda eesmärkide jaoks vajalikuks peab. Kuna kultuuriomavalitsus teeb ka koostööd praeguste ajalooliste rannarootsi asualade kogukondadega, on praeguste kogukondade elu järjepidevuse tagamine meie üks prioriteetidest ja selleks osa-

leb kultuuriomavalitsus aktiivselt Eesti Saarte Kogu tegevuses.

Raamatuprojektid, mille eestvedajaks oli ja on jätkuvalt kultuuriomavalitsus

Eelmisel aastal ilmus nii eesti kui ka rootsi keeles ajalooliste asualade ajalugu lühidalt kokkuvõtivate raamatute sarja neljas raamat „Vihterpalu rootslased”. Osmussaare külaselts koostas teksti sarja viiendale raamatule, mis ilmub käesoleval aastal. Sarjas on eelnevalt ilmunud raamatud „Pakrilaste 600 aastat”, „Terra Feminarum” (Naissaar) ja „Vormsi”.

Jätkus töö Naissaarelt pärit astro-optiku Bernhard Schmidti antoloogiaga, mis kirjeldab põhjalikult tema kui maailmakuulsa leiutaja elutööd. Sellel aastal saab kindlasti valmis sisuosa ja tõlge. Raamat koostatakse kakskeelsena, nii rootsi kui ka eesti keeles. Projekti veab Kristina Rosen.

Samamoodi alustati veel ühe suuremahulise raamatuprojektiga rannarootsi asualade rahvarõivastest, mis sisaldab endas rahvarõivaste kirjeldusi ja fotomaterjali Ruhnust Naissaareni. Kultuuriomavalitsus teeb koostööd kirjastusega Saara. Raamat on plaanitud ilmuma 2024. aastal, kui põgeneemisest Rootsi möödub 80 aastat.

Eestirootslaste laulu- ja tantsupidu „Aiboland, mu arm”

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus saab igal aastal Kultuuri-ministeeriumilt tegevustoetust. Eelmisel aastal oli toetuse suurus 50 000 eurot. See toetus jaguneb eelarves pooleks – administreerimis- ja tegevuskuludeks. Sellest kulus eestirootslaste laulu- ja tantsupeo korraldamiseks 11 281 eurot ja lisaks taotleti 10 050 eurot. Kogukond vajab seda pidu ja ürituse võib lugeda vägagi õnnestunuks, hoolimata asjaolust, et osaleda ei saanud tantsurühmad ja laulukoorid Rootsist. Laulu- ja tantsupeo video on kogu oma toreduses järelvaadatav Youtube'i kanalil <https://www.youtube.com/watch?v=Sg2mCYrmXSw>. Loodetavasti kohtume aastal 2024 ja sellel korral on pidu Rootsist tulnud osalejate ja vaatajaskonna võrra loodetavasti suuremahulisem. Laulupeokomitee alustab tegevust sellel aastal, et eestirootslaste V laulu- ja tantsupidu saaks kahe aasta pärast toimuda.

Rootsi keele õpe ja kultuuripärand koolides

Eelmisel aastal jätkus Eva-Tiina Põlluste eestvedamisel rootsi keele õpe saartel ja Tallinnas. Õpivad täiskasvanud ja lapsed Ruhnus, Vormsi lapsed, Osmussaarelt alus-

tas kolm inimest ja lisaks üks õpperühm Tallinnas. Loodame, et toetajate abiga saab keeleõpe jätkuda ja saame laiendada ka keeleõppe võimalusi Noarootsi täiskasvanutele, kes pole Noarootsi gümnaasiumi vilistlased. Rootsi keel on aidanud läheneda kahel kogukonnal Ruhnus (endistel ja praegustel ruhnlastel) selliselt, et korraldatakse raamatuklubi ja rootsi keelt emakeelena kõnelejatega suheldakse julgelt. Sellel aastal on Noarootsi põhikool tegemas koostööd Rannarootsi muuseumiga, et tutvustada õpilastele pilootprojekti raames rannarootsi kultuuripärandit. Rannarootsi muuseumis tegutseb rootsi keele õppimiseks keelepasa.

Keeleõppe osas jätkub kultuuriomavalitsuse koostöö Tallinna Ülikooliga, et välja töötada rannarootsi kultuuripärandil põhinev interaktiivne rootsi keele õppematerjal edasijõudnutele.

Sakraalhooned kui kultuuripärandi osa

Mitmed sakraalhooned vajavad jätkuvalt renoveerimist või remonti. Selles osas on Rootsis toimetavad kogukonnad olnud väga tublid, sest mitteavariilistele hoonetele ei ole võimalik saada toetust Eesti Muinsuskaitseameti toetusfondist. Jätkunud on renoveerimistööd Pakri kabelite juures, mis toimuvad kultuuriomavalitsuse koostöös Pakri Ühingu ning kabelite renoveerimistööd juhtiva Einar Mihlbergiga.

Infotahvlid

Riguldi-Noarootsi kodukandiühing on teinud infotahvleid ajaloolistele rannarootsi küladele. Suvel on plaanitud need paigutada seal, kus kohaliku omavalitsuse tahvleid ei leidu. Lisaks on Noarootsi osavald teinud infotahvleid

igale külale piirkonnas ja need sildid võeti kasutusele aastal 2021.

Lääne-Harju vald paigaldas Alliklepa ujumiskoha juurde infotahvli, mis räägib rannarootslaste asustusest Vihterpalus. Teksti koostas Elna Siimberg. Töö infotahvlitega jätkub ka mujal.

Osalemine teiste rahvusorganisatsioonide tegevuses

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus osaleb Rahvusvähemuste Kultuurinõukoja ja Eestimaa Rahvuste Ühenduse töös. Koos Eestisoomlaste Kultuuriomavalitsusega esitatakse uuesti muudatusettepanekud vähemusrahvuste kultuuriautonoomia seaduse (VRKS) jaoks, mida kooskõlastati eelnevalt kahe kultuuriomavalitsuse vahel. VRKS muudatused sisaldasid ka ettepanekuid valimiste korraldamise osas, et valimiste korraldamine oleks edaspidi sujuvam. Kultuuriministeerium ei ole seni VRKS muudatusettepanekuid menetlema asunud.

Olavipäev Eesti Rahvakultuuri Keskuse vaimse kultuuripärandi nimistus

Seni puudus Eesti Rahvakultuuri Keskuse juures peetavas vaimse kultuuripärandi nimistus rannarootslaste kultuuripärandiga seotud kannet. 2021. aastal registreeriti nimistus Olavipäeva tähistamine Vormsil. Järgmisena soovib kultuuriomavalitsus koostada sissekande hiiu kandle jaoks. Arutelu on ka rannarootsi muusika- ja tantsupärandi esile tõstmine vaimse kultuuripärandi nimistus.

Eestirootslaste kultuuriomavalitsuse tulubaas ja projektikulud aastal 2021

Nagu eelnevalt mainitud, toetas ltuuriministeerium meie tegevust 2021. aastal 50 000 euroga, eestirootslaste laulu- ja tantsupeo jaoks taotleti lisaks 10 050 eurot. Väiksematest projektidest taotleti juurde 300 eurot raamatu „Vihterpalu rootslased” kujunduseks Eesti Kultuurkapitalilt. 1500 eurot eraldas Lääne-Harju vald mittetulundustegevuse toetusest Suur-Pakri kabeli välisuksele varikatuse valmistamiseks ja paigaldamiseks. Rootsi keele õpet toetas Osmussaare külaselts (200 eurot), Rootsi Hariduse Selts / SOV Eesti (500 eurot), Eestirootslaste Kultuuriühing SOV (1000 eurot) ja ühing Sverigekontakt (1500 eurot). Lisaks kultuuriomavalitsuse poolt eraldatud 2300 eurole toetasid ühingud keeleõppe korraldamist endiste ajalooliste asualade kogukondadele kokku 3200 euroga. Raamatute müügist sai kultuuriomavalitsus eelmisel aastal tulu 410 eurot.

Kultuuriomavalitsus kolis Haapsalusse

Detsembris 2021 otsustas juhatus koos sihtasutuse nõukoguga, et kuna 2022. a. eelarve jääb samaks, kuid hinnad tõusevad, on 2022. aasta eelarve sisuliselt kärpe-eelarve ja tuleb asuda kärpima eelarvekulusid. Koosoleku otsusena otsustati kolida kantselei Haapsalusse ja hakata välja andma ajakirja „Eestirootslane” elektroonsel kujul. Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse uus pos-

tiaadress on Haapsalus Sadama 31/32 ehk Rannarootsi Muuseum ja seal asub alates märtsist ka kultuuriomavalitsuse kantselei.

Rahvusnimekiri

Kultuuriomavalitsuse ülesandeks on pidada ka rahvusnimekirja vastavalt määrusele ja sellel aastal saadeti 2022. aasta 1. märtsi seisuga Siseministeeriumisse kontrolli 542 isikut, sest kontrollitud rahvusnimekiri on valimisnimekirja aluseks ja seetõttu peavad aadressandmed olema täpsustatud ja kogu nimekiri üle vaadatud. Aastal 2018 vähenes rahvusnimekiri vastavalt Kultuuriministeeriumi ettekirjutustele kodakondsuse osas 487 isikuni. Täna on rahvusnimekiri uuesti suurenenud, kuid arenguruumi 2017. aasta taseme saavutamiseks veel on.

Uue kultuurinõukogu valimised sügisel 2022

Kultuuriomavalitsus alustab uue kultuurinõukogu valimiste ettevalmistustega, tehes kultuuriministeeriumile taotluse valimiste rahastamiseks. Seejärel saadab kultuurinõukogu rahvusnimekirja siseministeeriumisse ülevaatamiseks ja kontrolli läbinud rahvusnimekiri omakorda kultuuriministeeriumisse kinnitamiseks. Samal ajal moodustatakse valimiste peakomitee ja saadetakse selle koosseis kinnitamiseks jällegi kultuuriministeeriumisse. Nüüd koguneb peakomitee, et vastu võtta kõik vajalikud otsused valimiste läbiviimiseks ja sellest hetkest kultuuriomavalitsus valimiste ettevalmistamisest enam osa ei võta. Peakomitee lõpetab tegevuse uue valitud kultuurinõukogu esimesel

istungil, kus peakomitee annab volitused üle uuele kultuurinõukogule. Nüüd valib kultuurinõukogu endale esimehe koos aseesimehega ja juhatuse koos esimehe ja aseesimehega. Kuna kultuuriomavalitsus ei ole iseseisev juriidiline isik, vaid selleks on Eestirootslaste Kultuuriomavalitsuse Sihtasutus, kinnitatakse valitud juhatuse esimees ja aseesimees ka sihtasutuse juhatusse, mis on kaheliikmeline. Valitud kultuurinõukogu esimees koos aseesimehega moodustavad sihtasutuse nõukogu kaks liiget, kes esimesel koosolekul valivad ja kinnitavad kolmanda sihtasutuse nõukogu liikme.

Selleks, et kultuuriministeerium toetaks rootsi rahvusvähemuse tegevust Eestis, on kehtiva valimiseaduse kohaselt vaja, et valimisaktiivsus ületaks 50% piiri. Seega on iga rahvusnimekirja kantud isiku hääle oluline, et valimised õnnestuksid.

Jubilarer juli–december 2022 Juubilarid juuli–detsember 2022

95 år

Edvin Vesterby 23 oktober

80 år

Õie-Albertine Soome 2 augusti
Hugo Verner Steffenson 20 september
Ernst Bertil Rosenblad 21 september
Tiiu Vassiljeva 23 november

75 år

Anders Berggren 1 augusti
Valdek Slet 28 oktober
Urve Villo 30 november

Vi gratulerar!

Palju õnne!

70 år

Arne Tennisberg 29 augusti
Inga Krohn 20 september
Ingrid Ahlberg 11 oktober
Liivi Viljaste 17 december

65 år

Lena Katarina Maria Lorentz 13 juli
Tatjana Russakova 30 juli
Sirje-Kersti Rebane 24 oktober
Arnold Arro 9 november

60 år

Leili Allik 3 juli
Piia Paemurru 23 september

Estlandssvenskt kulturarv på Nuckö skola

Ülo Kalm

Talko på Mickogården

Nuckö skolas rektor, Signe Matteus, visade intresse för samarbete med Aibolands museum som resulterade med ett pilotprojekt på skolan som ska presentera det estlandssvenska kulturarvet.

Efter flera månader av förberedelser och planering startades projektet den 4 maj 2022. Den första gemensamma satsningen med Nuckö skolans elever var en talkodag på platser som är viktiga för estlandssvenskarna.

Första- till fjärdeklassare under ledning av lärarna Lili Pella, Katrin Otsa och Lii Kalm krattade och gjorde fint på Mickogården i Birkas, som tillhör Rickul/Nuckö hembygdsförening. Barnen mötte estlandssvenskarna Kent Blomberg, Ylva och Göran Winnanson.

Vid Nuckö prästgård

Femte- till sjundeklassare under ledning av lärarna Tiiu Tulvik, Kristiina Niibon och fritidsledare Maire Uusen krattade och gjorde i ordning omgivningen och parken till Nuckö prästgård i Hosby. Toivo Tulvik hade redan innan talkodeltagarnas ankomst sågat upp de fallna träden och kvistarna, så eleverna kunde direkt lasta släpet till en stor traktor full med träd.

På Klockargården

Åttonde- och niondeklassare anlände med skolbussen som kördes av Margus Laidmets, till en viktig utbildnings- och kulturhistorisk plats för estlandssvenskarna i Gutanäs, till Nuckö klockargårdens skola.

Till att börja med presenterade jag kortfattat klockargårdsskolans betydelse för estlandssvenskarna. Tyvärr finns gårdens byggnader inte kvar. Johan Nyman bodde på

gården med sin familj och höll en skola för barnen i Harga, Gutanäs och Bysholm. Han var en av estlandssvenskarnas aktiva utbildnings-, kultur- och kyrkopersonligheter. Johan Nyman, hans vän Hans Pöhl och många engagerade estlandssvenskar upprättade det första svenska biblioteket i Nuckö, gav ut en svensk almanacka, spelade en viktig roll i grundandet av Svenska Odlingens Vänner (SOV) och Birkas folkhög- och lantmannaskola.

Skolans rektor Signe Matteus och lärare Tiina Järv rensade tillsammans med eleverna ut det gamla skolfundamentet, krattade bort gammalt torrt gräs och fyllde groparna med tuvor, jord och gräs.

Jorma Friberg, kurator på Aibolands museum, sökte efter platsen för gårdens bastu och slog gräset vid den med trimmer.

Jag påminde om vem Johan Nyman var, och varje klass och

Första till fjärdeklassare på Mickogårdens gård.

Foto: Ülo Kalm

Talkodeltagare i arbete på Nuckö prästgård.

lärare satte ett ljus på Johan Nymans grav. Tillsammans gick vi till Nuckö prästgård där vi under ledning av Tiiu Tulvik lekte gamla estlandssvenska ringlekar. Talkodagen avslutades med den traditionella estlandssvensk talkosoppa – klimpsoppa. Skolan hade sällskap av fotografen Maie Arro, som dokumenterade arbetsdagens alla aktiviteter. Det soliga vädret bidrog till dagens framgång och jag är tacksam till alla för det riktigt stora arbete som gjorts!

Följande dag fortsatte projektet med lyssna till talharpa. Den populära musikgruppen ”Puuluup” höll en konsert-föreläsning i folkets hus i Birkas.

*Talko på klockargårdens skolställe.
Foto: Ülo Kalm*

Verksamheten i projektet kommer att spridas ut under hela året och vi hoppas att estlandssvenskarnas kulturarv ska introduceras väl, så att dagens unga som deltar i projektet ska föra vårt unika kulturarv vidare till andra.

Genomförandet av pilotprojektet är möjligt tack vare det ekonomiska stödet från stiftelsen Svenska Folkskolans Vänner.

Den nya informationstavlan vid Klockargården i Gutanäs.

Foto: Ülo Kalm

*Mycket löv blev det!
Foto: Ylva Winnansson*

*Talkodeltagarna på Klockargården.
Foto: Ülo Kalm*

Rannarootsi kultuuripärand Noarootsi koolis

Ülo Kalm

Üheskoos suundusime Noarootsi pastoraadi juurde, kus Tiiu Tulviku juhendamisel mängisime vanu rannarootslaste ringmänge
Foto: Ülo Kalm

Talko Miku talu juures

Noarootsi kooli direktor Signe Matteuse üles näidatud huvi alustada koostööd Rannarootsi Muuseumiga päädis pilootprojektiga rannarootsi kultuuripärandi tutvustamiseks.

Mitu kuud kestnud ettevalmistustöö ja planeerimine jõudis 4. mail 2022 projekti avapäevani. Esimeseks ühiseks ettevõtmiseks sai Noarootsi kooli õpilaste osavõtul toimunud talgupäev rannarootslastele oluliste kohtade korrastamiseks.

I-IV klass õpetajate Lili Pella, Katrin Otsa ja Lii Kalmu juhendamisel riisusid ja heakorrastasid Pürksis Riguldi-Noarootsi Kodukandiühingule kuuluva Vana-Miku talu õue. Talgulised kohtusid rannarootslaste Kent Blombergi, Ylva ja Göran Winnansoniga.

Noarootsi pastoraadi juures

V-VII klass õpetajate Tiiu Tulviku, Kristiina Niiboni ja huvijuht Maire Uuseni juhendamisel riisusid ja heakorrastasid Hosbys Noarootsi pastoraadi ümbrust ja parki. Abikäe ulatas Toivo Tulvik, kes oli juba enne talguliste saabumist jõudnud maha langenud puud ja oksad saega tükeldada, ja nii said õpilased suure traktori haagise koheselt puuoksi täis kanda.

Noarootsi Köstritalu-kooli juures

VIII ja IX klass saabusid bussijuht Margus Laidmetsa bussiga rannarootslaste jaoks olulisesse haridus- ja kultuuriloolisesse paika Kudani külas – Noarootsi köstritalu-kooli kohta.

Alustuseks tutvustasin lühidalt Noarootsi köstritalu-kooli tähtsust rannarootslaste jaoks. Talu hooned ei ole kahjuks säilinud. Talus elas Johan Nyman perega, kes pidas kooli Hara, Kudani ja Vööla küla lastele. Ta oli üks aktiivseid rannarootslaste haridus-, kultuuri- ja kirikutegelasi. Johan Nyman koos sõber Hans Pöhli ja paljude teiste energiliste rannarootslastega tegelesid esimese rootsikeelse raamatukogu rajamisega Noarootsis, hakkasid välja andma rootsikeelset kalendrit, neil oli oluline roll Rootsi Hariduse Seltsi ning Pürksi põllutöö- ja rahvaülikooli asuta-

misel ja rannarootslaste elujärje parandamisel.

Direktor Signe Matteus ja õpetaja Tiina Järv koos õpilastega olid ametis köstritalu-kooli majavundamendi väljakaevamisega, vana kulu riisumise ja lohkude täitmise mätaste, mulla ning kuluga.

Rannarootsi muuseumi kuraator Jorma Friberg otsis üles talu kunagise sauna asukoha ja trimmerdas selle kulust puhtaks.

Peale talgutööde lõppemist kogunesime Noarootsi kalmistule Johan Nymani haua ümber. Meenusin, kes Johan Nyman oli, tänuks aetas iga klass ja õpetajad küünlad Johan Nymani hauale. Üheskoos suundusime Noarootsi pastoraadi juurde, kus mängisime Tiiu Tulviku juhendamisel vanu rannarootslaste ringmänge. Talgupäeva lõpetas traditsiooniline rannarootslaste talgusupp – klimbisupp. Kooli poolt oli kaasas fotograaf Maie Arro, kes talgupäeva tegemised jäädvustas.

Esimese päeva päikeseline ilm aitas kaasa päeva õnnestumisele ja olen tänulik kõigile tehtud tõsiselt suure töö eest!

Järgmisel päeval jätkus projekt hiiukandle tutvustamisega Noarootsi koolis. Pürksi kultuurimajas esines kontsert-loenguga populaarne ansambel „Puuluup“.

Projekti tegevusi jagub terveks aastaks ja loodame, et rannarootslaste kultuuripärand saab hästi tutvustatud, nii et tänased noored, kes projektist osa saavad, kannavad meie unikaalset kultuuripärandit edasi ja tutvustavad teistelegi.

Pilootprojekti elluviimine saab võimalikuks tänu sihtasutuse *Svenska Folkskolans Vänner* rahalisele toetusele.

*Talgutööd
Miku talu
juures
Foto: Ylva Win-
nansson*

*Peale talgutööde lõppemist kogunesime Noarootsi kalmistul Johan Nymani haua ümber
Foto: Ülo Kalm*

Nuckö hembygdsdagar 2022

Ingegerd Lindström

Redan år 1988 arrangerades de första hembygdsdagarna i Nuckö. Initiativtagare var Samfundet för Estlandssvensk Kultur i samarbete med dåvarande Birkas bysovjet, Nuckö skola, Leninkolchosen, Nuckö församling och länsstyrelsen. Andra gången dagarna arrangerades var 1990 men sedan har man inte tagit upp dem igen. Senare, när Estlandssvenskarnas Kulturråd bildades startade man Svenskdagar istället. Men dessa hölls på olika platser i svenskbygden och inte bara i Nuckö.

Nu har några engagerade nucköbor, Piret Pärnapuu och Ülle Schönberg, tagit upp traditionen igen. Deras mål är ”att vitalisera

Nuckös hembygdsdagar genom att lyfta fram regionens estlandssvenska kultur, som skapar identitet och kontinuitet samt främjar kulturell mångfald och kreativitet.”

Efter kontakt med vår förening, Rickul/Nuckö Hembygdsförening, så är det beslutat att vi kommer att delta på olika sätt i hembygdsdagarna. De sammanfaller med vår Hemvändarvecka så vi får ändra lite i vårt vanliga program men styrelsen anser det vara värdefullt att tillsammans med den inhemska befolkningen delta i dessa dagar. Vi ser med stor glädje fram emot att man uppmärksammar att Nuckö delkommun en gång var ett av de största områden där svenskarna

bodde. Vi ser också att det är ett stort värde i att de svenskar som har sina rötter i Nuckö kommun och deras efterkommande lär känna de som idag bor i området så att man tillsammans knyter nya vänskapsband och kan hålla kulturen levande.

Årets hembygdsdagar i Nuckö anordnas med bidrag av Nuckö delkommun, Aibolands museum, Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning, Lääne-Nigula kommun samt Nuckö församling.

Tidpunkten för årets hembygdsdagar i Nuckö är 9-10 juli 2022. Se separat annons.

Noarootsi kodukandipäevad 2022

Ingegerd Lindström

Esimesed Noarootsi kodukandipäevad korraldati juba 1988. aastal. Ürituse algatasid Eestirootslaste Kultuuri Selts koostöös toonase Pürksi külanõukogu, Noarootsi kooli, Lenini-nimelise kolhoosi, Noarootsi koguduse ja maavalitsusega. Teised Noarootsi kodukandipäevad toimusid 1990. aastal, edasi neid enam ei jätkatud. Hiljem, pärast Eestirootslaste Kultuurinõukogu loomist hakati läbi viima juba Rootsi päevi. Need toimusid aga erinevatel rannarootsi aladel, mitte ainult Noarootsis.

Nüüd on aktiivsed noarootslased Piret Pärnapuu ja Ülle Schönberg traditsiooni taas üles võtnud.

Nende eesmärk on „taaselustada Noarootsi kodukandipäevad, tõstes esile piirkonna rannarootsi kultuuri, mis loob identiteedi ja järjepidevuse ning edendab kultuurilist mitmekesisust ja loovust.”

Pärast seda, kui korraldajad Riguldi-Noarootsi kodukandiühinguga ühendust võtsid, otsustasime kodukandipäevadel kaasa lüüa. Need langevad ajalisel kokku meie Tagasitulistajate nädalaga, mistõttu selle tavapärase programmis toimub väiksemaid muudatusi, kuid juhatuse arvates on osavõtt nendest päevadest koos kohalike elanikega igati tänuväärne. Ootame huvi ja rõõmuga Noarootsi osavalla

kui rootslaste kunagi ühe suurima asuala märkamist. Näeme suurt väärtust ka selles, et Noarootsi vallast pärinevad rootslased ja nende järeltulijad õpiksid tundma piirkonna tänaseid elanikke, sõlmides uusi sõprussidemeid ja hoides kultuuri elus.

Noarootsi kodukandipäevade korraldamist toetavad Noarootsi osavald, Rannarootsi muuseum, Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus, Lääne-Nigula vald ja Noarootsi kogudus.

Noarootsi kodukandipäevad toimuvad 9.-10. juulil 2022. Vt. ka eraldi kuulutus.

Noarootsi kodukandipäevad 2022

Laupäeval, 9. juulil

- Kell 11 Piiskoplik jumalateenistus Noarootsi kirikus/Gudstjänst i Nuckö kyrka med biskopen
- Kell 13 Noarootsi kodukandipäevade avamine Pürksi kultuurimajas/Nuckö hembygdsdagar invigs i Birkas kulturhus
- Kell 13–19 Noarootsi Kodukohvikute päev/Nuckö cafédag
- Kell 15–18 Mickogården/Miku talu hoovil käsitöölaad, töötoad/Hantverkmarknad och workshop på Mickogården
- Kell 18 Kontsert ja simman Pürksi mõisa pargis/Konsert och fest i Birkas herrgårdspark
Esinevad: ans. „Uurikad”, Haapsalu Muusikakooli keelpilliansambel „Pille”, Vormsi talharpamängijad, rahvatantsijad jt./Upptredanden av musikgruppen ”Uurikad”, Hapsals musikskolas stränginstrumentsgrupp, talharpespelare från Ormsö, folkdans mm.

Pühapäeval, 10. juulil

- Kell 11 Kontsert-palvus Noarootsi kirikus/ Konsert-andakt i Nuckö kyrka
Sofia Joons & Strand-Rand
- Kell 14 Tänupalvus ja kontsert Rooslepa kabelis/Tacksägelse och konsert i Rosleps kapell
Kodukandipäevade lõpetamine/Avslutning av hembygdsdagen

Näitused:

Pürksi kultuurimajas:

Rannarootsi asualad – minevik ja tänapäev
Esimesed kodukandipäevad – fotonäitus

Noarootsi Lokaal:

Ernst Hermann Schlichtingi litograafiad
rannarootslaste eluolust XIX sajandi keskel

Noarootsi kooli ees:

Noarootsi hariduselu esimesed sajandid

Miku talu hoovil:

Rannarootsi Muuseumi esimene rannarootsi vaip

Noarootsi pastoraat:

Vanad riietumistavad Noarootsis

Noarootsi külade arhitektuur

Rooslepa kabel:

Rooslepa kirikuvarad

Utställningar:

Birkas samlingslokal:

Aibofolkets hemvister – det förflutna och nutid
Första hembygdsdagar – fotoutställning

Noarootsi Lokaal:

Ernst Hermann Schlichtings litografier
om aibofolkets liv och leverne i mitten av 1800-talet

Utanför Nuckö skola:

Första århundraden i utbildningen på Nuckö

Mickogården:

Den första aibotapeten på Aibolands museum

Nuckö prästgård:

Gamla klädselvanor i Nuckö

Arkitekturen i byarna på Nuckö

Roslep kapell:

Rosleps kyrkoföremål

**Släkten von Taube på
Rickuls gods**

Fromhold Johann (1661-1710),
g. m. Elisabeth von Pahlen.

Gustav Wilhelm (1696-1772),
g. m. Wilhelmine von Rehbinden.

Fromhold Johann (1723-1789),
g. m. Auguste Juliana Fersen.

Gustav Wilhelm Heinrich (1778-
1854), g.m. Gustava Fersen.

Robert Woldemar (1820-1870),
g. m. Julie von Ramm.

Eduard Alfred Gustav (1864-1917),
g. m. Gabriele Girard de Soucanton.

Arvid Berend Gustav Etienne
(1905-1978), g. m. Ilse Maria Kus-
manoff.

men ger ändå en uppfattning om vilka förändringar som har skett.

Med början 1782 gjordes även speciella folkräkningar, ”själarevisioner”. Det huvudsakliga syftet med dessa var att vara underlag för uttagning till militärtjänst. Fram till 1858 gjordes sju sådana revisioner. Befolkningstalen visas i tabell 2.

Både när det gäller böndernas förmögenhet och befolkningstalet syns en kraftig minskning från 1687

Objekt	1687	1712	1732
Gårdar	69	44	54
Hästar	96	76	50
Fålar	12	–	0
Oxar	193	136	93
Stutar	54	–	–
Kor	217	115	83
Kvigor	40	–	80
Kalvar	106	–	–
Får	396	–	–
Bockar	31	–	–
Getter	238	–	–
Svin	121	–	–

Tabell 1. Antalet gårdar och böndernas förmögenhet.

till 1712. Detta förklaras till största delen av de katastrofer som drabbade trakten under denna period: hungersnöden 1697/98 och pesten 1710/11. I pesten dog två tredjedelar av Nuckö sockens befolkning.

Antalet dragdjur 1687, i genomsnitt mer än en häst och nästan tre oxar per gård, måste betraktas som förvånansvärt högt. År 1712, när gårdarnas antal har gått ned från 69 till 44, har inte antalet dragdjur minskat i samma proportion. Förklaringen kan vara att när en gård blev öde på grund av att invånarna hade dött i pesten, så togs djuren över av andra gårdar. Hur förklaras då att antalet kor har halverats?

Den kraftiga nedgången av befolkningstalet från 1687 till 1712 var i verkligheten ännu mer dramatisk: i själainkvisitionen anges att 364 personer har dött i pesten. Detta skulle innebära att befolkningstalet 1710, innan pesten slog till, skulle ha varit över 550 personer. År 1732 har befolkningen inte ökat till mer än 261 personer, men under de följande 50 åren tredubblas den. Sedan är befolkningstalet relativt konstant fram till den sista själarevisionen.

År	Män	Kv.	Totalt
1687	172	–	ca 350
1712	103	109	212
1726	143	170	313
1732	121	140	261
1782	414	449	863
1795	379	415	794
1811	410	–	ca 820
1816	401	366	767
1834	433	437	870
1850	435	459	894
1858	452	495	947

Tabell 2. Befolkningstalen under århundrandena.

Godset och bönderna

Bönderna under Rickuls gods var ”svenskar”, vilket innebar att de under den tid som Estland var svenskt kunde hävda sin rätt som ”fria svenska män”. Denna rätt stöddes av privilegiebrev som var utfärdade av kung Karl IX och drottning Kristina. Situationen förändrades 1721, då Estland hamnade under rysk överhöghet och den balttyska adeln i praktiken blev den som bestämde i landet. Pålagorna i form av dagsarbeten och naturaleveranser blev allt mer och mer betungande. Bönderna skickade klagoskrifter till Sankt Petersburg, men även när de fick rätt ignorerades detta ofta.

I boken ”Estlandssvenskarnas kamp för sina rättigheter på 1700- och 1800-talet” finns flera rättsfall som berör Rickuls gods. År 1768 anhåller nio bönder om beskydd mot hakedomaren Gustav Wilhelm von Taube som vill göra dem livegna.

Domstolen håller noggranna förhör med de klagande, men tyvärr framgår inte domslutet. Samma år

Gustav von Taube med hustru Gabriele och dottern Nelly. Foto: SOV:s arkiv

klagar bonden Hinrich Andersson över att baronen har fördrivit honom från hans gård och tagit hans boskap som betalning för hans brors skulder. I baronens svar till domstolen finns några komiska poänger: Den uppstudsige bonden skall vid ett meningsutbyte ha knäppt med fingrarna under näsan på honom. Som straff skulle baronens son piska bonden, men han hittade inte ridpiskan så bonden fick gå sin väg.

Baronen hade fram till friköpen av gårdarna nästan oinskränkt makt att flytta bönderna från sina gårdar och till och med att ingripa i valet av äktenskapspartner. Det finns en berättelse om att baronen hade ställt en 19-årig man inför valet att gifta sig med en nybliven änka eller bli uttagen till sjuårig militärtjänst. Han valde änkan.

Böndernas ekonomiska situation blev så småningom bättre, men fortfarande 1903 klagar arrendebönderna på att Gustav von Taube höjer arrendet år efter år och att man blir av med åkermark.

Godsets verksamhet

Den stora inkomstkällan för godset var försäljning av jordbruksprodukter men man ägde också en del skog. Bönderna betalade till stor del sitt arrende genom dagsverken, med häst och till fots, det senare främst under skördetiden. Det innebar att godset inte behövde ha så många anställda. Situationen förändrades i slutet av 1800-talet, då dagsverken förbjöds. Godset måste då anställa egna arbetare. För dem byggdes arbetarbostäder: ”Re-rae” (Röda längan) och det hus där senare Rickuls folkskola verkade.

En ny inkomstkälla i slutet av 1800-talet blev tillverkning av brännvin. År 1873 startades ett litet bränneri för att förse godsets

egna fem krogar med brännvin, men från 1878 skedde tillverkning i större skala. Restprodukten drunk användes som foder i det bredvid liggande ”mast-stalle” (gödstallet), där man gödde oxar. Under sovjettiden användes huset som svinladugård.

Den som i praktiken skötte godset under större delen av 1800-talet var förvaltaren (”ampman”) Mathias Rösler (1778-1872). Han var en vanlig bondson, så det är anmärkningsvärt att han kunde hamna på en så hög post. Förvaltarsysslan måste ha varit ganska lönsam, efter som Rösler kunde betala uppbyggnaden av Rosleps nya stenkapell, som invigdes 1835.

Friköp av gårdarna

I de bondelagar som antogs på 1850- och 1860-talen tillförsäkrades godsägarna äganderätten till all mark som tillhörde godset, även den som brukades av bönderna. De var dock tvingade att arrendera ut eller sälja större delen av marken till sina bönder. En sjättedel fick de behålla för godsets egna jordbruk.

Troligen som förberedelse för friköpet gjordes i mitten av 1860-talet en inventering av Rickuls gods marker. Under godset fanns då 79 gårdar och 13 torpställen (skogvaktarboställen, krogar och dylikt). Avinventeringen med tillhörande karta framgår att godsets marker under århundradenas lopp hade splittrats i små remsor,

som ibland var endast några meter breda. För att möjliggöra ett mer rationellt jordbruk gjordes före friköpen, som påbörjades 1893, ett ”lantmåteri”, vid vilket de små markstyckena slogs ihop till större. I tillägg till de gamla gårdarna skapades ett tjugotal nya.

För egen del behöll godset den omgivande jordbruksmarken och den större delen av skogsmarken.

Friköpen började 1893 i Spithamn och fortsatte sedan byvis söderut. I de sista byarna, Gambyn och Lucksby, skedde inga friköp.

Det fanns många bönder som av ekonomiska eller andra skäl inte ville friköpa sina gårdar. De fick då fortsätta att arrendera gårdarna, vilket som tidigare nämnts gav upphov till klagomål över ständigt ökande arrendeavgifter. På 1930-talet friköptes samtliga gårdar.

Godsets byggnader

Tidigare gick den stora landsvägen genom ”Hove” enligt kartan. Nu når man godset via en infartsväg från den nya riksvägen Linnamäe-Derhamn. Huvudbyggnaden, i folkmun kallad ”Stor-rae” (Stora längan), är en envånings träbyggnad med måtten 38 x 15 meter, byggd på 1880-talet. Vid den norra gaveln finns på baksidan en tillbyggnad. Huset används som sommarinternat och är i gott skick.

Torkhuset och smedjan är nu i privat ägo och inredda till bostadshus. Flera av de övriga husen är i dåligt skick eller rena ruiner. Av arbetarbostaden ”Re-rae” syns inget spår. Av huset, där Rickuls folkskola verkade under åren 1933–44, finns bara väggarna kvar.

Godsets byggnader.

Foto: Göte Brunberg

Riguldi mõisa ajalugu

Göte Brunberg

Riguldi mõis (kohalikus rootsi murdes „Rikol hove”) oli Riguldi-Noarootsi aladel asunud mõisatest kahtlemata suurim. Selle valdused hõlmasid peaaegu kogu hilisema Riguldi valla ala (Roosta küla kuulus Saare mõisale).

Mõisa omanikud

Mõisa ajalugu saab alguse 1604. aastal, kui Rootsi kuningas Karl IX pantis Haapsalu lossiläänile kuuluvad Riguldi, Höbringi ja Elbiku külad Robert Woldeckile, kes asutas 1620. aastal Riguldi külas mõisa. 1627. aastal läks mõis ostu teel koos Rooslepa külaga, mis oli 1605. aastast olnud Engelbrecht von Tiesenhauseni omanduses, ja Tuksi külaga, mis oli kuulunud 1610. aastast Gert von Euthanile, Jakob de la Gardie kätte. (Omanikuvahetusega seoses tuleks mainida, et 1635. aasta mõisarevisjoni andmed pärinevad just Robert Woldeckilt. Vt. allpool toodud illustratsioon.) 1637. aastal ühendati mõisaga varem Fromhold von Tiesenhausenile kuulunud Spithami küla.

1640. aastatel laiendas omanik mõisa ümbruses asuvaid maid. Riguldi küla elanikud sunniti oma külast lahkuma ja asusid ümber kaugemale ida poole, Vanakülasse.

Riguldi mõisa revisjon 1635, katkend
Allikas: Rahvusarhiiv

1670. aastal pantis Jakob de la Gardie poeg, Rootsi riigikantsler Magnus Gabriel de la Gardie mõisa riiginõunik Reinhold Metzackeni pärijatele.

Seejärel kuulus mõis paarkümmend aastat Pahlenite suguvõsale. 1704. aastal müüs Johann Andreas von Pahlen mõisa oma õemehele Fromhold Johann von Taubele. Nii läks mõis enam kui 200 aastaks Taubede suguvõsa kätte.

1813. aastal omandas Gustav von Taube Uuemõisa omanikult Magnus Johann Stenbockilt Sutlepa ja Georg Gustav von Fersenilt Nõmmküla mõisa, ning ostis 1822. aastal Magnus Johann Stenbockilt Prosta karjamõisa.

1890. aastatel müüs või rentis mõis suurema osa oma maadest talupoegadele. Alles jäeti mõisasüdame ümbruses asuv maa ja osa metsamaid.

1920. aastate alguses Eestis läbiviidud maareformi käigus allesolev mõisamaa riigistati. Mõisa aladel loodi uued, umbes 40 taluga Norrby ja Söderby külad. Märkimisväärselt palju maad, ligi 400 hektarit jäeti mõisale siiski alles.

Viimane parun Gustav von Taube tapeti 29. detsembril 1917 mõisa sepikoja ees Dirhami gar-

nisoni soldatite käe läbi. Seejärel kandis mõisa eest hoolt tema väimees Alexander von Barlöwen, kuni perekond 1939. aastal baltisakslaste ümberasumise käigus mõisast lahkus.

Taubede suguvõsa

Taube oli suur ja mitmeharuline suguvõsa, kellele kuulus Eesti- ja Liivimaal palju mõisaid. Suguvõsa päritolu tuleb arvatavasti otsida Saksamaalt. Eestimaal oli kolm peaharu. „Riguldi Taubede” haru vanim teadaolev esiisa on Arnd Tuve, kes omandas XV–XVI sajandi vahetusel hulganisti mõisaid, sh. Maidla ja Kose-Uuemõisa. Selle haru liikmed jõudsid ka Rootsi ja introductseeriti 1652. aastal vabahärrade ja 1668. aastal aadlikena Rootsi rüütelkonda (suguvõsa nr. 734). Eestimaal omistati 1855. aastal suguvõsale paruni tiitel.

Vahemärkusena olgu mainitud, et Rootsi laulja Evert Taube esivanemad kuulusid suguvõsa teise peaharusse, kes saabusid Rootsi Soome kaudu.

Riguldi mõisa omanikest lähemalt vt. allpool.

von Taubede suguvõsa, Riguldi mõis

Fromhold Johann (1661–1710),
õo Elisabeth von Pahlen.

Gustav Wilhelm (1696–1772),
õo Wilhelmine von Rehbinder.

Fromhold Johann (1723–1789),
õo Auguste Juliana Fersen.

Gustav Wilhelm Heinrich (1778–
1854), õo Gustava Fersen.

Robert Woldemar (1820–1870),
õo Julie von Ramm.

Eduard Alfred Gustav (1864–
1917), õo Gabriele Girard de
Soucanton.

Arvid Berend Gustav Etienne
(1905–1978), õo Ilse Maria
Kusmanoff.

Statistilised andmed

Aastate jooksul on mõisat korduvalt inventeeritud. Kolme revisjoni (1687., 1712. ja 1732. aasta adramaarevisjon) materjalid sisaldavad teavet haritava ja söötis maa, talupoegade vara (koduloomade arv) ja tasutud rendi kohta (teotöös, sularahas ja natuuras). Tabelis 1 on toodud talude arv ja koduloomade koguarv eri revisjonide ajal. Tõenäoliselt ei ole andmed täiesti võrreldavad, kuid annavad toimunud muutustest siiski aimu.

Alates 1782. aastast korraldati ka eraldi hingeloendusi. Nende alusel toimus nekrutite värbamine. Kuni 1858. aastani korraldati seitse hingeloendust. Elanike arv on toodud tabelis 2.

Nii talupoegade vara kui rahvaarvu puhul näeme ajavahe- mikus 1687–1712 tugevat langust. See on suuresti selgitatav tollal piirkonda tabanud katastroofide, 1697.–1698. a. näljahäda ja 1710.–

	1687	1712	1732
Talusid	69	44	54
Hobuseid	96	76	50
Sälgi	12	–	0
Härgi	193	136	93
Härjavärsse	54	–	–
Lehmi	217	115	83
Mullikaid	40	–	80
Vasikaid	106	–	–
Lambaid	396	–	–
Jääri	31	–	–
Kitsi	238	–	–
Sigu	121	–	–

Tabel 1: Talude arv ja talupoegade vara

1711. a. katkuga. Katku tulemusel suri kaks kolmandikku Noarootsi kihelkonna elanikkonnast.

Veoloomade arvu 1687. aastal – keskmiselt enam kui üks hobune ja peaaegu kolm härga talu kohta tuleb pidada üllatavalt kõrgeks. Aastal 1712, kui talude arv oli langenud 69-lt 44-ni, veoloomade arv samas proportsioonis langenud ei ole. Põhjus võib olla selles, et kui üks talu jäi katku tõttu tühjaks, võtsid teised talud loomad endale.

Millega selgitada lehmade arvu langust poole võrra? Rahvaarvu tugev langus 1687–1712 oli tege- likkuses veelgi dramaatilisem: adramaade revisjonis teatatakse, et katku surnuid olevat 364. See võiks tähendada, et 1710. aastal, enne katku puhkemist, pidi elanikke olema enam kui 550. Aastaks 1732 oli elanikkond kasvanud vaid 261 inimeseni, järgneva 50 aasta jooksul see aga kolmekordistus. Edasi on elanike arv kuni viimase hingeloenduseni suhteliselt stabiilne.

Aasta	Mehi	Naisi	Kokku
1687	172	–	u. 350
1712	103	109	212
1726	143	170	313
1732	121	140	261
1782	414	449	863
1795	379	415	794
1811	410	–	u. 820
1816	401	366	767
1834	433	437	870
1850	435	459	894
1858	452	495	947

Tabel 2: Rahvaarv eri sajanditel

Mõis ja talupojad

Riguldi mõisale kuuluvad talupojad olid „rootslased”, mis tähendab, et Rootsi ajal oli neil kui „vabadel rootsi meestel” võimalik oma vabadusi kaitsta. Neid vabadusi toetasid kuningas Karl IX ja kuninganna Kristiina välja antud privileegikirjad. Olukord muutus 1721. aastal, kui Eesti läks Venemaa ülemvõimu alla ja sisuliselt hakkas kohapeal asju otsustama baltisaksa aadel. Koormised teotöö ja naturaalmaksude näol muutusid üha rängemaks. Talupojad saatsid Peterburgi kaebekirju, kuid isegi kui neile anti õigus, ignoreeriti seda sageli.

Raamatus „Vabade rootsi talupoegade antifodaalne võitlus Eestis XVIII–XIX sajandil” on publitseeritud mitu Riguldi mõisat puudutavat kohtuasja. 1768. aastal paluvad üheksa talupoega kaitset adrahohtuniku Gustav Wilhelm von Taube vastu, kes püüab neid pärisorjastada. Kohus kuulab kaebajad põhjalikult üle, kohtuotsust kahjuks ei selgu. Samal aastal kur-

Gustav von Taube koos abikaasa Gabriele ja tütar Nellyga

Foto: SOV arhiiv

dab talupoeg Hinrich Andersson, et parun on ajanud ta talust välja ja võtnud kariloomad tema venna võlgade kätteks endale. Paruni vastuses kohtule on mõned koomilised puändid: tõrges talupoeg olla sõnasõja käigus tema nina all sõrmedega nipsu lasknud. Karistuseks pidi talupoeg paruni pojalt ihunuhtlust saama, kuid too ei leidnud ratsapiitsa üles ja talupoeg võis oma teed minna.

Kuni talude päriseksostmiseni oli parunil peaaegu piiramatu voli tõsta talupojad oma taludest välja ja sekkuda koguni abikaasa valikusse. Teada on lugu sellest, kuidas parun oli seadnud ühe 19-aastase mehe valiku ette – kas abielluda vastse lesega või minna seitsmeks aastaks sõjaväkke. Too otsustas lese kasuks.

Ajapikku talupoegade majanduslik olukord paranes, kuid veel 1903. aastal kurdavad renditalupojad, et Gustav von Taube on renti aasta-aastalt tõstnud ja et neilt võetakse põllumaad ära.

Mõisamajandus

Suureks tuluallikaks oli põllumajandussaaduste müük, kuid mõisale kuulus ka metsa. Talupojad tasusid renti suuresti teotöös (rakme- ja jalateos, viimases peamiselt lõikusajal). Seetõttu polnud mõisal palju palgatöölisi vaja. Olukord muutus XIX sajandi II poolel, kui teokohustus keelati. Nüüd pidi mõis palkama endale oma töölised.

Riguldi mõis
Foto: Göte Brunberg

Nende jaoks ehitati mõisatöölise elamu „Re-rae” ja maja, milles hiljem tegutses Riguldi külakool.

XIX sajandi lõpus tõusis uueks tuluallikaks viinapõletamine. Aastal 1873 alustas tegevust väike viinaköök, mis varustas viinaga mõisale kuuluvat viit kõrtsi, ent 1878. aastast käis tootmine juba suuremas mahus. Viinapõletamisest järele jäänud praagaga nuumati kõrvalasuvast tallis („mast-stalle“) härgi. Nõukogude ajal kasutati hoonet sigalana.

Suurema osa XIX sajandist hoolitses mõisa eest valitseja („ampman“) Mathias Rösler (1778–1872), tavaline talupoeg, kelle jõudmine nii kõrgele kohale on märkimisväärne. Valitsejaamet pidi olema üpriski tulus, kuna Rösleri rahadega ehitati Rooslepa uus kiviakabel, mis õnnistati sisse 1835.

Talude päriseksostmine

1850.–1860. aastate talurahvasaadustega tagati mõisnike omandiõigus kogu mõisamaale, ka sellele osale, mida olid kasutanud talupojad. Suurema osa maast olid nad siiski sunnitud oma talupoegadele välja rentima või müüma. Üks kuuendik jäeti mõisnikele mõisa enda põllumajanduse tarbeks.

Arvatavasti ettevalmistusena talude müügiks korraldati 1860. aastate keskel Riguldi mõisa maade revisjon. Sel ajal oli mõisa

maadel 79 talu ja 13 väikekohta (metsavahikohad, kõrtsid jms.). Revisjonist koos selle juurde kuuluva kaardiga selgub, et mõisamaad olid sajandite jooksul killustunud kitsastesse, mõnikord vaid mõne meetri laiustesse ribadesse. Põllumajanduse ratsionaliseerimiseks teostati enne talude päriseksostmist, mis algas 1893, „maamõõtmine“, mille käigus väikesed maatükid ühendati. Vanade talude kõrvale loodi umbes 20 uut.

Oma tarbeks jättis mõis endale mõisasüdant ümbritseva põllumaa ja suurema osa metsa.

Talude päriseksostmine algas 1893. aastal Spithamis ja levis sealt küla haaval lõunasse. Viimastes külades, Vanakülas ja Luksis talusid välja ei ostetud.

Seal oli palju talupoegi, kes sellest majanduslikel või muudel põhjustel loobusid. Nagu eespool mainitud, jäid nad endiselt rentnikeks, mis andis põhjust kaebustele pidevalt kasvavate rendimaksude üle. 1930. aastatel osteti välja kõik talud.

Mõisa hooned

Kaardi järgi kulges suur maantee varem läbi mõisa. Praegu pääseb mõisa juurde uuel Linnamäe-Dirhami maanteelt sisse sõites Peahoone, kohalikus murdes „Stor-rae” kujutab endast ühekorruselist puithoonet mõõtmega 38 x 15 meetrit ja pärineb 1880. aastatest. Põhjapoolse tiiva tagaküljel asub juurdeehitis. Hoone on kasutusel suvekoduna ja on heas korras.

Kuivati ja sepikoda on eramanduses ja kasutusel elamuna. Enamik ülejäänud hoonetest on halvas seisukorras või varemeis. Mõisatöölise elamu „Re-rae” on jäljetult kadunud. Majast, milles 1933–1944 tegutses Riguldi algkool, on püsti vaid seinad.

Mötesplats Öppna Ormsökistan!

Elisabeth Hedfors

– Hur var det att leva på Ormsö förr?

– Vet du något om Ormsö som fler borde få veta?

– Vill du vara med och upptäcka mer?

Tisdag 26 juli möts vi på hembygdsgården i Sviby, på Ormsö.

Ormsökistan är en symbol för Ormsös historiska rötter, liv och kultur. Den röda kistan packades av många med det viktigaste när man under andra världskriget flydde till det nya hemlandet Sverige. Symboliskt skulle vi kunna säga att den samtidigt packades med minnen.

Endast några få som föddes på Ormsö innan flykten finns kvar i livet. Däremot har släktingar, vänner och i vissa fall även arkiv och museer ärvt berättelser om vardag och fest, visor, fotografier, textilier och brev. Böcker och artiklar har skrivits. Musik har spelats in. Stråkharpor har byggts och danser och sånger rekonstruerats. Men vi tror att det finns mer kvar att upptäcka i minneskistorna! Det är viktigt att så snart som möjligt få fram de material som finns undanlagda i Sverige och på Ormsö, medan berättelserna lever kvar.

Samtidigt levde många kvar på, eller flyttade in till Ormsö. Sovjetstatens kultur tog över i viss mån. Livet fortsatte utvecklas i en mix av gammalt och nytt. Kulturer blandades och blev till det vi idag upplever som unikt med Ormsö, men delvis är gemensamt med övriga svenskbygder i Estland.

Näst på tur att bära öns kulturarv vidare är inte bara est-

landssvenskarnas barnbarn utan lika mycket dagens och morgondagens Ormsöbor. Projekt Öppna Ormsökistan vill bygga en mötesplats tillsammans, med Ormsöbor, estlandssvenskar i Sverige och andra intresserade. En viktig målgrupp för framtiden är barn och unga på Ormsö, i övriga Estland och i Sverige.

I sommar handlar det om att alla som är intresserade av att föra vidare Ormsös kultur och historia lär känna varandra för att diskutera vad vi vill göra tillsammans. Vi hoppas kunna inspirera varandra till nya uttryck och projekt. Varför inte skönlitteratur, tidsresor, sommar-teater på hembygdsgården, Youtube-klipp eller en större film?

Plats: Hembygdsgården i Sviby, Ormsö

När: tisdag 26 juli 2022, kl 11.00–17.00 Mötesplats med seminarier, workshops mm

Rickul/Nuckö Hembygdsgård på besök på Ormsö Hembygdsgård. Foto: Ingegerd Lindström

kl 18.30 Fest med ingel, mat och öppen scen

Arrangemanget leds av Sofia Joons Gylling, musiker och doktorand vid Åbo universitet.

Värdar är ester på Ormsö och skar med koppling till Ormsö.

Mötena äger rum på svenska, estniska och engelska, så alla ska kunna delta.

Information om projektet och hur du anmäler att du är intresserad finns på hemsidan www.vormsi.ee/ormsokistan

Projektet stöds bl. a av Estlandssvenskarnas kulturförvaltning, Ormsö kommun, Vormsi Kodukandi Ühing VKÜ, Ormsö Hembygdsgård OHF och Estlandssvenskarnas kulturförening SOV.

Kohtumispaik „Avagem Vormsi kirst!”

Elisabeth Hedfors

- *Kuidas elati Vormsil vanasti?*
- *Kas tead midagi Vormsi kohta, mida tahaksid jagada teistega?*
- *Kas soovid avastada veel midagi?*

Saame kokku teisipäeval, 26. juulil Vormsil, Sviby kodukanditalus!

Vormsi kirst sümboliseerib Vormsi ajaloolisi juuri, elu ja kultuuri. Paljud panid tähtsama kraami Teise maailmasõja ajal, enne uuele kodumaale Rootsi pagemist oma punastesse kirstudesse. Sümbol-selt rääkides võime öelda, et koos kraamiga pakiti ka mälestused.

Neist, kes sündisid Vormsil enne pagemist, on elus veel mõned üksikud. Ent selleaegsed lood, laulud, fotod, tekstiilid ja kirjad on jäänud sugulaste ja sõprade kätte ning jõudnud ka arhiividesse ja muuseumidesse. Kirjutatud on raamatuid ja artikleid. Lindistatud on muusikat. Meisterdatud on hiiukandleid, taaselustatud laule ja tantse. Kuid meie arvates sisalduvad mälukirstud veel nii mõndagi avastamisväärtset! Seni, kuni lood on veel alles, on tähtis Rootsis ja Vormsil kirstu pandud materjal võimalikult kiiresti kätte saada.

Samal ajal jäid paljud Vormsile, või kolisid sinna. Mingil määral muutus valitsevaks nõukogude kultuur. Elu kulges edasi vana ja uue koosmõjus. Kultuur segunes ja muutus selleks, mida peame tänapäeva Vormsile unikaalseks, kuid milles on midagi ühist ka teiste rannarootsi aladega.

Saare kultuuripärandi tulevased hoidjad ei ole mitte ainult

rannarootslaste lapselapsed, vaid sama palju ka tänased ja homsed vormsilased. Projekti „Avagem Vormsi kirst!” eesmärgiks on luua ühine kohtumispaik vormsilastele, Rootsis elavatele eestirootslastele ja teistele huvilistele. Tulevikule mõeldes on oluliseks sihtgrupiks Vormsil, mujal Eestis ja Rootsis elavad lapsed ja noored.

Selle suve kohtumispaiga mõte on kokku tuua Vormsi saare kultuurist ja ajaloost huvitatuid ning arutada pärast tuttavaks saamist, mida üheskoos ette võtta. Loodame pakkuda inspiratsiooni uutele väljendusviisidele ja projektidele. Miks ei võiks selleks olla ilukirjandus, ajaretked, suveteater talumuuseumis, mõni Youtube-klipp või mängufilm?

Sviby kodukanditalu külastamine.

Foto: Ingegerd Lindström

Koht: Sviby kodukanditalu, Vormsi
Aeg: teisipäev, 26. juuli 2022 kl 11.00–17.00 Seminarid, töötoad jm kl 18.30 Pidud koos seltsielu, toidu ja vaba lavaga

Üritust juhivad muusik ja Turu ülikooli doktorand Sofia Joons Gylling, võõrustajateks on Vormsi eestlased ja Vormsiga seotud rootslased.

Kohtumised toimuvad eesti, rootsi ja inglise keeles, kohapeal on tõlgid.

Projektist lähemalt ja selles osalemisest vt. kodulehelt www.vormsi.ee/ormsokistan.

Projekti toetavad Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus, Vormsi vald, Vormsi Kodukandi Ühing VKÜ, Vormsi Kodukandiühing OHF ja Eestirootslaste Kultuuriühing SOV.

SOV:s släktforskargrupp letar fotografier

Christopher Thiele

Fotografier bidrar till att göra historia levande och sedan ett år tillbaka har SOV:s släktforskargrupp letat efter personfoton i både privata och offentliga samlingar med syftet att kunna ge ett ansikte till så många som möjligt i den estlandssvenska släkt databasen Våra Anor. Inför lanseringen i december 2021 hade registerkortet som upprättades i samband med flykten till Sverige skannats in och laddats upp i databasen och på så sätt finns en personbild på de flesta som var vuxna när de kom till Sverige som flyktingar. Gruppen letar nu efter fler fotografier och ber alla estlandssvenskar och deras ättlingar om hjälp.

Fotografier saknas i synnerhet på många av de som mobiliserades eller deporterades 1941. I ett särskilt projekt samlar därför SOV in fotografier på alla de personer som listades i kompendiet *Deporterade och mobiliserade 1941* inför minnesåret 2021. Kompendiet som finns på SOV:s hemsida tillsammans med fotografierna kommer ge möjlighet att på ett mycket konkret sätt förmedla berättelsen kring händelseutvecklingen 1941 genom att visa människorna bakom statistiken för alla som fick sätta livet till.

Att få in nya fotografier tillsammans med bekräftade namn har redan bidragit till att reda ut

namnen till många av de anonyma ansikten som finns i fotoarkiven sedan tidigare. Andra kategorier där ett fotografi sannolikt finns men släktforskargruppen typiskt saknar bekräftade namn är avlidna på 1930-talet (ofta skolfoton) samt överlevande mobiliserade och deporterade som återvände och levde i Estland efter krigsslutet.

Hör av dig till släktforskargruppen via e-post till anor@estlandssvenskarna.org om du har fotografier att dela med dig eller har tips om var fotografier kan finnas. Glöm inte att skaffa ett konto till Våra Anor som är en medlemsförmån för alla medlemmar i SOV eller någon hembygdsförening knuten till estlandssvenskarna.

SOV genealoogiatoimkond otsib fotosid

Christopher Thiele

Fotod aitavad ajalugu elavdada ja SOV genealoogiatoimkond on juba aasta otsinud nii era- kui avalikest kogudest isikute fotosid, millega anda võimalikult paljudele Meie Esivanemate andmebaasi kantud isikutele oma nägu. Enne andmebaasi avamist 2021. aasta detsembris skaneeriti ja laeti andmebaasi Rootsi põgenemise ajal loodud registreerimiskaardid. Nii on enamikul täiskasvanuna Rootsi saabunud põgenikest oma foto olemas. Nüüd otsib toimkond uusi fotosid, paludes kõigi eestirootslaste ja nende järeltulijate abi.

Eriti vähe on pildimaterjali 1941. aastal mobiliseeritute või küüditatute kohta. Seetõttu kogub SOV eraldi fotosid kõikide isikute

kohta, kes olid kantud 2021. mälestusaasta puhul koostatud nimekirja *Küüditatud ja mobiliseeritud 1941*. Näidates hukkunute statistika taga inimesi, aitab SOV kodulehel asuv nimekiri koos fotodega ilmestada 1941. aastaga seotud lugusid.

Kinnitatud nimedega fotode abil, mis praeguseks on laekunud, on juba selgunud paljude fotoarhiivis juba varasemast eksisteerinud isikute nimed. Kategooriateks, kelle kohta on foto tõenäoliselt olemas, kuid kinnitatud nimed toimkonnal

enamasti puuduvad, on ka 1930. aastatel surnud isikud (enamasti koolipiltidel) ning sõja järel Eestisse naasnud ja siia elama jäänud mobiliseeritud ja küüditatud.

Kui teil on fotosid, mida endaga jagada, või vihjeid, kust neid leida, andke endast teada e-postiaadressil anor@estlandssvenskarna.org. Ja ärge unustage luua Meie Esivanemate kasutajakonto, mis on avatud kõikidele SOV või eestirootslastega seotud kodukandiühingute liikmetele.

Estlandssvenskar som aldrig kom tillbaka efter deportationerna 1940-41 mobiliseringarna till Röda armén och Sovjet sommaren 1941

Bok om folkdräkter från de estlandssvenska områdena

Jana Stahl

På initiativ av Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning och med hjälp av folkdräktsforskare från olika estlandssvenska bygder har man undersökt samlingar i museer jämte tidigare publicerade källor för sammanställning av boken om den estlandssvenska folkdräktstraditionen från Runö, Ormsö, Dagö, Rågöarna, Vippal och Nuckö.

Vi ber personer som har folkdräkter som inte visats tidigare att anmäla dem till Aibolands museum så att de kan fotograferas

och beskrivas. Föremål i privata samlingar tas inte ifrån någon, men alla nya fynd kan vara den saknade biten i den större bilden eller ge en information som kan förändra förståelse för föremålets historia. Vi kommer att samla in information under detta år så att författarna till boken har tid att utforska de privata samlingarna. Vi är även intresserade av era berättelser, som också är mycket viktiga.

Boken om de estlandssvenska folkdräkterna vill lyfta fram

likheter och skillnader mellan olika regioner och i samarbete med bokförlaget Saara kommer det definitivt att bli en spännande läsning för alla som är intresserade av det estlandssvenska kulturarvet. Enligt den ursprungliga planen ska verket publiceras 2024, 80 år efter flykten till Sverige och det estniska kulturministeriet kommer då också att högtidlighålla ett minnesår som ska utförligt presentera Estlands olika folkgrupper och traditioner samt Estlands egna kulturrum och språkliga gemenskaper.

Rannarootsi ajalooliste asualade rahvarõivaraamat koostamisel

Jana Stahl

Eestirootslaste Kultuuriomavalituse eestvedamisel ja rannarootsi asualade rahvarõivaste uurijate toel on asutud uurima muuseumites asuvaid kogusid koos varem ilmunud allikatega suure rannarootsi rahvarõivaraamatu jaoks, mis käsitleb Ruhnu, Vormsi, Hiiumaa, Pakri saarte ja Vihterpalu ning Noarootsi piirkonna rahvariidepärimust.

Palume inimesi, kellel on rahvariideid, mida pole avalikkusele esitatud, neist teada anda Rannarootsi Muuseumile, et neist teha fotosid ja neid kirjeldada. Erakogudes olevaid esemeid kellelki ära ei võeta, kuid iga uus leid võib olla puuduv tükike suuremast pildist või sellist teavet lisav info, mis

*Rahvarõivad Pakri saarelt.
Folkdräkter från Rågöarna.*

võib muuta senist arusaama eseme ajaloost. Kogume sellekohast teavet sellel aastal, et ülevaateraamatu kirjutajatel oleks aega erakogudega tutvuda. Huvitume ka teie lugudest, mis on samuti väga olulised.

Rannarootsi ajalooliste asualade rahvarõivaraamat soovib välja tuua sarnasused ja erinevused eri piirkondade vahel ning koostöös kirjastusega Saara saab sellest kindlasti põnev lugemine igale rannarootsi kultuuripärandid huvitatule. Esialgse plaani kohaselt peaks teos ilmuma 2024. aastal,

kui möödub 80 aastat põgenemisest Rootsi ja kultuuriministerium tähistab teema-aastat, kus tutvustatakse laiemalt Eestis elavate rahvaste mitmekesisest kultuuri ja traditsioone ning Eesti oma kultuuriruumi ja kogukondi.

Dikt blir till musik

”Kui Sina mind saadad”

Toivo Tomingas

Författaren till tusen och en dikt, Silvi-Astrid Mickelin föddes på ön Ormsö, i byn Sviby 1936 mitt i sommaren. Den lilla flickan växte upp i en bondefamilj där båda språken talades: den svenska ormsödialekten och estniskan som var riksspråket.

Silvi, som hon kallas, fick också sin grundutbildning på Ormsö, där hon tog examen i Hullo skola 1952. Eftersom hon var en flicka med ett skärpt och brett tänkande ville hon studera vidare och det gjorde hon. Silvi studerade till apotekare och arbetade i många decennier som detta i Hapsal. Men oavsett var Silvi var eller gick – överallt hade hon papper och penna med sig för att skriva ner verserna hon hade i tankarna.

Så började mestadels andlig och naturpoesi att samlas, som så småningom kunde publiceras. Så föddes diktsamlingarna ”Igal oma päevatee” (1993), ”Homniku lootus jääb” (2001), ”Kaapekakk” (2003), ”Soolatera” (2010), ”Viies ja viimane” (2013), ”Järelnoppeid” (2016), ”Üle Eluväljade” (2020). Dessutom erkänner Silvi att hon skrivit till kollegor, vänner och bekanta i decennier till födelsedagar, bröllop med mera. Jag gissar på hundratals verser och hederstal.

Silvi skriver inspirerande texter. Verkligen! Också till det här sänghäftet har det samlats noter från flera professionella och hobbykompositörer. Alla kunde inte få plats här. Vi menar att ungefär hälften av visorna som vi vet finns, finns med i boken. Men man kan

Tiiu Tulvik gratulerar Silvi-Astrid Mickelin till den nya boken. Foto: Kersti Brandt

vara säker på att nya tonsättare och melodier kommer att dyka upp även i framtiden, för att komplettera detta förråd av sånger, som nu är nära hundra.

Estlandssvenskarnas Kulturförvaltning uppmärksammade poeten med titeln och medalj som Estlandssvenskarnas Kulturbärare år 2018.

Tanken på att ge ut musik med ursprung ur Silvis poesi är inte ny. När Silvi sommaren 2021, med anledning av sin 85-åriga födelsedag, bjöd in flera kompositörer att göra musik till jubileet, var beslutet klart. Man började sammanställa och ge ut sänghäftet så att denna talang inte kommer att glömmas.

Redaktören valde format och volym som skulle passa den genomsnittlige körsångaren. Texter-noterna är tillräckligt stora, boken är inte för omfattande och urvalet gör att man kan bekanta sig med flera kompositörers stilar.

Vi hoppas på ett varmt välkomnande från sångare och församlingarna. Och för vår del kommer vi att jobba vidare med att ge ut ännu ett sänghäfte.

”Kui Sina mind saadad” kom ut i mars förra året. Däremot anordnade vi presentationen av sångboken i samarbete med Hapsals bibliotek i deras läsesal den 20 april i år. Vid presentationen uppträdde kompositörerna Sirje Kaasik och Andres Jäätmaa. Damkören ”Kaasike” sjöng. Bilderna vid presentationen togs av Kersti Brant.

Gud välsigne poeten, kompositörerna och det sjungande folket!

Kui sina mind saadad...

Toivo Tomingas

Tuhande ja enamagi luuletuse autor Silvi-Astrid Mickelin on sündinud Vormsi saarel, Sviby külas 1936. a. kaunil südasuvel. Tüdrukuke kasvatas taluperes, kus olid käibes mõlemad keeled: rootsi keele Vormsi murrak ja eesti keel kui riigikeel.

Ka alghariduse sai Silvi, nagu teda kutsutakse, Vormsis, kus lõpetas 1952. aastal Hullo 7-kl. kooli. Terane ja avara mõttemaailmaga tüdruk tahtis edasi õppida ja nii ta Suurele Maale jõudiski. Silvi õppis farmatseudiks ja töötas pikki aastakümneid Haapsalu apteekrina. Aga ükskõik, kus Silvi oli, või käis – kõikjal oli tal kaasas paber ja pliiats, et tekkinud värssiideid kirja panna.

Nii hakkaski kogunema enamasti vaimulikku ja loodusluulet, mida lõpuks võis ka avalikult kirjastada. Sündisid luulekogumikud „Igal oma päevatee” (1993), „Homniku lootus jääb” (2001), „Kaapekakk” (2003), „Soolatera” (2010), „Viies ja viimane” (2013), „Järelnoppeid” (2016), „Üle Eluväljade” (2020). Lisaks tunnistas Silvi, et on aastakümneid kirjutanud kolleegidele, sõpradele ja tuttavale sünnipäevadeks, pulmapäevadeks jne. vist sadu värsspühendusi ja auaadresse.

Silvi kirjutab inspireerivaid tekste. Ja tõesti! Ka sellesse laulikusse on kogunenud noote õige mitmelt professionaalselt ja hobiheliloojalt. Kõik ei mahtunud siia

kaugeltki ära. Ütleme, et umbes pooled teadaolevaist saab nüüd kirja. Aga võib ju kindel olla, et päevavalgele tuleb tulevikuski järjest uusi heliloojaid ja laule, täiendamaks seda, praegu saja lähedale küündivat lauluvaramat.

*Silvi jagab autogramme
Foto: Kersti Brandt*

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus tunnustas poetessi Eestirootslaste Kultuurikandja tiitli ja medaliga.

Silvi luulest sündinud muusika kirjastamise mõte pole just uus. Kui aga Silvi 2021. aasta suvel oma 85. sünnipäeva puhul mitu heliloojatki juubelile muusikat tegema kutsus, oli otsus selge. Tuleb kohe hakata lauluvihikuid koostama ja kirjastama, et see ilu ja anne vaka alla ei jääks.

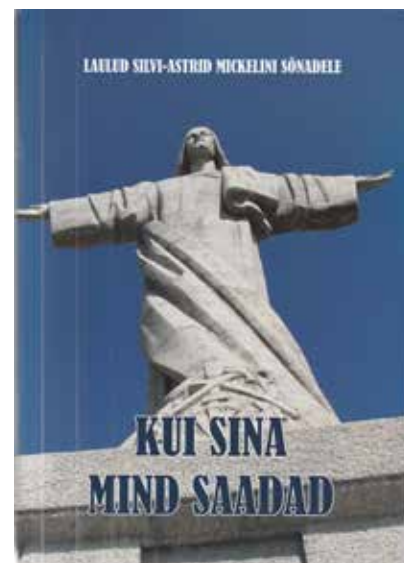
Toimetus valis formaadi ja mahu, mis keskmisele koorilaul-

jale peaks sobima. Tekstid-noodid on piisavalt suured, raamat mitte liiga mahukas ja valik võimaldab tutvuda mitme helilooja stiiliga.

Loodame raamatule sooja vastuvõttu laulurahvalt ja kogudustelt. Ja omalt poolt jätkame tööga, et veel teinegi laulik ilmutada.

„Kui Sina mind saadad...” tuli trükist veel viimasel märtsil. Lauluraamatu esitluse aga korraldasime koostöös Haapsalu raamatukoguga nende lugemissaalis 20. aprillil. Esitlusel esinesid heliloojad Sirje Kaasik ja Andres Jäämaa. Laulis naiskoor „Kaasike”. Pilte esitlusel tegi pr. Kersti Brant.

Jumala õnnistust poetessile, heliloojatele ja laulurahvale!

Uus lauluraamat, mille tekstid pärinevad Silvi-Astrid Mickelinit

Raamatu toimetaja: Toivo Tomingas

Boknyhet

Kunnigt om Gamla Hapsal

Ove Knekt

Kaire Reiljan

**Jalutajana Vanas Haapsalus
(ungefär: Till fots i Gamla
Hapsal)**

*Kirjastus Pegasus. Tallinn 2021.
Endast på estniska*

Kaire Reiljan, chefredaktören för lokaltidningen i Läänemaa - Vik, Lääne Elu ("Livet i väst") har under nästan 30 år även varit en kunnig guide och historiker i sin hemstad för estniska och svenska turister. Sina kunskaper har hon nu dokumenterat i en välillustrerad, faktsäckad bok för dem som i länstolen vill bekanta sig med Gamla Hapsal och dess kulturhistoria.

Berättelsen följer en rutt till fots genom staden men med ett historiskt perspektiv kryddat med korta intressanta berättelser. Eftersom boken är estniskspråkig finns det orsak att för svenskspråkiga läsare söka författarens svar på sådana frågor, som ofta ställs av vetgiriga semesterfirare.

Från huvudstad till semesterstad

Hapsal var under nästan 300 år huvudstad i biskopsdömet Ösel-Wiek på 1200-1500-talen. Kaire Reiljan begränsar sig till den äldsta bebyggelsen, den som låg inom stadsmuren som dessvärre inte mera finns. Stadsrättigheterna gavs av biskop Hermann år 1279. Då fanns på platsen redan en mindre bosättning och borgens och domkyrkans uppförande hade

påbörjats. Några intressanta forntida lämningar kan man inte hitta, intygar Kaire. Fram till medeltidens början låg stadsområdet under vatten för att sedan genom landhöjningen småningom bereda plats för mänsklig bosättning.

Hapsal var biskopsdömet administrativa centrum till år 1560 då området köptes av Danmark. Staden fortsatte som ett stillsamt fiskesamhälle till mitten av 1800-talet. Havsbottenen kring staden blev dess "guldgruva". Leran hade en helande effekt på hud och reumaåkommor och möjliggjorde stadens kurverksamhet, grunden för Hapsal som en populär semesterstad.

Har Hapsal haft en stadsmur?

Få känner till att Hapsals gamla stadskärna har omgivits av en stadsmur. Stadsmuren var av medeltida datum och fanns sannolikt inte mera år 1578 då Balthasar Russows *Livländska krönika* utkom. Russow nämner inte Hapsal bland de nio muromgärdade städerna i Livland. I korsningen av gatorna Rütli och Linda fanns Tyska porten och muren fortsatte därifrån längs Rütligatan. Kaire antar att muren troligen försvann under de

livländska krigens tid. En karta över Gamla Hapsal med muren inritad så långt man känner till den kunde ha ingått i boken för att ge en konkretare bild av den gamla stadskärnan för den intresserade läsaren.

Hur blev biskopsborgen ruin?

Biskopsdömet centrum var biskopsborgen. Borgen får en grundlig presentation med en utförlig beskrivning av byggnadsskedena och de enskilda byggnaderna. En intressant detalj är klocktornet eller vakttornet, som det även kallas. Tornet har tre klockor. Den numera största, som väger 500 kg är gjuten i Finland av klockmästaren Jussi Somppi år 2008 och de två mindre, 370 respektive 270 kg av firma Petit & Gebr. Edelbrock i Westfalen, Tyskland.

Biskopsborgen och förborgen omges av en drygt 800 meter lång ringmur med sju torn. Ägobytena var talrika under de livländska krigens tid (1558–1583) då Ordensstaten gick under. Därefter fick man en 70 år lång relativt fredlig period under svenskt

välde. Under den tiden förlorade borgen sin militära betydelse. Biskopsborgen är ju numera i huvudsaken ruin. Författaren ger förklaringen. Borgen med tillhörande jordområden köptes av Jakob de la Gardie. Hans son planerade att bygga om borgen till ett renässansslott. Men förrän ombyggnaden ens hade börjat utbröt en brand vid påsktiden i mars år 1688, som förstörde borgen förutom det runda vaktornet och slottskyrkan. Borgens slutliga förfall började med branden. Därefter användes muren och övriga stenpartier ställvis till byggnadsmaterial av stadens invånare.

Begravningsplats i centrum

Många är förvånade över att begravningsplatsen i Hapsal ligger mellan stadens två stora livsmedelsaffärer, Konsum och Rimi. Kaire har förklaringen. Begravningar inom stadens gränser förbjöds år 1772 av Katarina II, antagligen på grund av smittorisken. Där förflyttades begravningsplatsen från Grevens trädgård intill borgen och slottsplatsen till en plats öster om staden, minst 600 meter från bebyggelsen. Sedan dess har staden vuxit så att begravningsplatsen nu ligger omringad i stadens affärscentrum.

Hur upptäcktes den undergörande leran?

Carl Abraham Hunnius introducerade lerbadet år 1825 som hälsokur och inledde stadens nuvarande blomstringstid med undantag endast för världskriget. Författaren berättar att Hunnius vid en promenad såg en gammal fiskare, som smorde in sig med lera från Tagalahtvikens botten. Fiskaren sade att leran gjorde hans hy mjukare och spänstigare. Upplevelsen

ledde till att Hunnius forskade i lerans hälsoeffekter och introducerade lerbadet som hälsokur mot reumatism och hudsjukdomar.

Allikapaviljon och Afrikastranden förundrar många

Promenaden eller Promenaadi som den heter på estniska, börjar från Afrikastranden och följer strandlinjen cirka en kilometer till Sanatorieparken. Kuursaal, det tidigare Kurhaus, är Promenadens smycke och representerar en snickarglädje, som är typisk för flera andra semesterstäder i Estland. Föregångare till Kuursaal var Trinkhalle, numera Allikapaviljon (Källpaviljongen), en rund flerkantig byggnad som står på pelare i vattnet i närheten av Kuursaal. Trinkhalle och dess sidobyggnad var platsen där semestergästerna samlades för social samvaro då Kuursaal ännu inte fanns. Numera har Allikapaviljon återuppbyggts och har en fotoutställning av Hapsal förr. Afrikastrandens namn har flera förklaringar. En som Kaire nämner är fiskarnas tradition att smörja in ansiktet med mörk lera för att lindra följderna av sol och saltvatten. Deras utseende associerade till Afrika.

Vem var von Gernet?

Vid Promenaden ligger Villa Friedheim där under Coronapandemin en ny restaurang, von Gernet öppnades. Byggnaden har anknytning till släkterna von Siemens och von Gernets. Annette von Siemens lät uppföra byggnaden och von Gernets köpte den. Rudolf von Gernet grundade i Hapsal Estlands första segelklubb år 1888, en klubb för den dåvarande samhälls-

eliten, i huvudsak den balttyska adeln. Rudolf von Gernets hustru Katharina var pianist och lärare för Estlands första nationella kompositör Rudolf Tobias.

Estlandssvenskarnas huvudstad?

Hapsal har aldrig varit någon svensk ort. Men staden ligger på en udde med de två största svenskorterna, Nuckö-Rickul på den norra och Ormsö på den nordvästra sidan. Det har därför under århundraden varit en självklarhet att de svenska fiskarna och bönderna har rest in till staden för att sälja sina produkter, fisk och lantbruksprodukter. Man transporterade sina varor i klinkbyggda båtar. Enklast var det att lägga till vid det som numera är Gamla Hamnen, varifrån varorna sedan transporterades den korta vägen till Svenska torget. Måntro inte torget har fått sitt namn av att där fanns svenska bönder, fiskare och bondmoror med jordbruksprodukter och fisk till salu. Redan Carl Russwurm, som skrev den första vetenskapliga avhandlingen om Aibofolke, påträffade svenskar i Hapsal.

Byggnaden där Aibolands museums utställningar finns var tidigare affärsmannen Väedens krog, som även fungerade som väntrum för båtresenärerna till Ormsö och Nuckö. Under sovjetockupationen torde i huset ha funnits ett fisklaboratorium.

Kaire berättar det man numera vet om den svenska inflyttningen till Estland på 1200-talet. Därremot nämner författaren inte den stora flykten under andra världskriget. Hur större delen av den svenska befolkning som i dryga 700 år hade funnits i landet, flydde för fienden.

Kaire fyller en lucka

Kaire nöjer sig inte endast med att presentera borgen och byggnaderna i Gamla Hapsal. Även människorna, som levt i staden får komma till tals. Uppskattningsvis drygt hälften av Kaires bok innehåller personhistoria och biografier av kända personer, som bott och verkat i Hapsal. I motsats till tidigare Hapsalböcker har Kaire både män och kvinnor i sitt persongalleri. I den av G.-R. Raudver utgivna *Haapsalu läbi aegade ja inimeste* (1979) upptas endast män och i Rosa Kaulitz-Niedecks bok *Hapsal. Ein nordisches al*

fresco (1930), är kompositören Rudolf Tobias' lärare Katharina von Gernet det enda undantaget.

Till fots i Gamla Hapsal fyller högt ställda krav; bebyggelsehistoria, personbiografier och intressanta episoder i Estlands historia.

Kaire har skrivit den hittills mest omfattande och detaljrika beskrivningen av Gamla Hapsal, som bör intressera stadens sommargäster. Ett tråkigt fel finns i slutet av boken. De tre sista styckena i berättelsen om Ernst Enno på sidan 141 upprepas

på sidan 143 där i övrigt målaren och kulturpersonen Nikolaj Roerich behandlas. Tryckfelet är inte författarens utan tryckeriets misstag. Ingen är felfri i en bok som i övrigt hade få tryckfel.

Guidning i borgen i Hapsal med Kaire.
Foto: Ingegerd Lindström

Mickogårdens cafédag

Välkomna till Mickogården
lördagen den 9 juli mellan klockan 13.00–19.00!
Vi bjuder på ”svenskt fika”, våfflor med sylt och
grädde med mera.

Besök också vår ”loppis” där du kan handla
begagnade, välbevarade föremål,
köksartiklar mm.

Vi ser fram emot ditt besök! Välkommen!

Uus raamat Asjatundlikult vanast Haapsalust

Ove Knekt

Kaire Reiljan

Jalutajana Vanas Haapsalus

Kirjastus Pegasus

Tallinn 2021

Läänemaa ajalehe Lääne Elu peatoimetaja Kaire Reiljan on oma kodulinnas asjatundliku giidi ja ajaloolasena Eesti ja Rootsi turistide teeninud oma 30 aastat. Nüüd koondas ta nende jaoks, kes soovivad vana Haapsalu ja selle kultuurilooga tugitoolis tutvuda, oma teadmised rikkalikult illustreeritud ja tiheda faktimaterjaliga raamatusse.

Jutustus järgib jalutuskäiku läbi linna, tehes seda põnevate lühilugudega võrstsitatud ajaloolisest perspektiivist. Kuna raamat on eestikeelne, on rootsikeelsele lugejale mõeldes põhjust otsida autori vastuseid küsimustele, mis teadmisjanulise suvitaja mõttes tihtilugu tekib.

Pealinnast suvituslinnani

Haapsalu oli XIII–XVI sajandil peaaegu 300 aastat Saare-Lääne piiskopkonna pealinn. Kaire Reiljan piirdub vanima asustusega, mis jäi praeguseks paraku hävinud linnamüüri piirsesse. 1279. aastal andis piiskop Hermann asulale linnaõigused. Selleks ajaks oli kohapeal tekkinud juba väiksem kogukond ning alanud oli linnuse ja toomkiriku ehitus. Muinasaegse asustuse jälgi pole siiski võimalik leida, tõdeb Kaire. Linna ala oli kuni keskaja alguseni vee all, inimasustuseks vajalik ruum tekkis ajapikku maatõusu tulemusel.

Haapsalu oli piiskopkonna administratiivkeskus 1560. aastani, mil selle alad läksid ostu teel Taani kätte. Seejärel elas linn kuni XIX sajandi keskpaigani oma vaikset kaluriküla elu. Selle „kullaauguks“ sai ümbruskaudne merepõhi. Muda oli naha- ja reumahaigusi ravivate omadustega ning see tegi võimalikuks linna kuurordielu, pani aluse Haapsalule kui populaarsele suvituslinnale.

Kas Haapsalul on olnud linnamüür?

Seda, et Haapsalu vana linnasüdame ümber on asunud linnamüür, teavad vähesed. Müür pärines keskajast ja 1578. aastal, kui ilmus Balthasar Russowi *Liivimaa kroonika*, seda tõenäoliselt enam ei eksisteerinud. Liivimaa üheksa linna seas, mis olid linnamüürist ümbritsetud, Russow Haapsalut ei maini. Rüütli ja Linda tänavate ristumiskohal asus Saksa värav ja sealt kulges müür edasi piki Rüütli tänavat. Kaire oletuse kohaselt hävis müür tõenäoliselt Liivi sõja ajal. Vanast linnasüdamest selgema ülevaate saamiseks oleks raamatusse võinud kuuluda ka vana Haapsalu plaan koos seni teadaoleva müüriosaga.

Kaire Reiljan

Foto: Ingegerd Lindström

Kuidas piiskopilinnus varemeteks muutus?

Piiskopkonna keskus oli piiskopilinnus. Linnust tutvustatakse põhjalikult, üksikasjalikult kirjeldatakse selle ehitusetappe ja erinevaid hooneid. Üks huvitav detail on kellatorn ehk nagu seda ka kutsutakse, vahitorn. Tornil on kolm kella. Neist suurima, mis kaalub 500 kg, valas 2008. aastal Soomes kellameister Jussi Somppi. Kaks väiksemat, mis kaaluvad vastavalt 370 ja 270 kg, valati Saksamaal Westfaleni firmas Petit & Gebr. Edelbrock.

Piiskopilinnust ja eellinnust ümbritseb seitsme torniga, ligi 800 meetri pikkune ringmüür. Liivi sõja ajal (1558–1583), kui orduriik lagunes, vahetusid linnuse omanikud tihti. Sellele järgnes Rootsi võimu aegne pikk, 70-aastane suhteliselt rahulik periood. Sel ajal kaotas linnus oma sõjalise tähtsuse. Praeguseks on piiskopilinnus põhiliselt varemeis. Autor

selgitab, miks. Linnuse koos selle juurde kuuluvate maa-aladega ostis ära Jakob de la Gardie. Tema poeg kavatses ehitada linnuse ümber renessansslossiks. Ümberehitus ei jõudnud alatagi, kui 1688. aasta märtsis puhkes lihavõtte ajal tulekahju, milles hävis pea kogu linnus, välja arvatud vahitorn ja lossikirik. Linnuse lõplik lagunemine algaski tulekahjuga. Seejärel murdsid linlased müürist ja muudest linnuseosadest endale ehitusmaterjali.

Kalmistu keset linna

Paljusid üllatab asjaolu, et kahe suure toidupoe – Konsumi ja Rimi vahel asub kalmistu. Kaire selgitab seda nii: tõenäoliselt nakushaiguste leviku vältimiseks keelas Katariina II 1772. aastal linna piires toimuvad matmised ära. Siis viidi kalmistu linnuse ja lossiplatsi lähedastest Krahviaiaist ida poole, asustusest vähemalt 600 meetri kaugusele. Hiljem on linn niivõrd laienenud, et nüüdseks asub kalmistu keset linna ärikeskust.

Kuidas avastati imettegev muda?

1825. aastal võttis Carl Abraham Hunnius ravieesmärkidel kasutusele mudavanni ja pani aluse linna praegusele õitsengule, mida on katkestanud vaid maailmasõjad. Autor jutustab, kuidas Hunnius kohtas ühe jalutuskäigu ajal vana kalurit, kes määris ennast Tagalahe põhjast võetud mudaga. Kaluri jutu järgi muutus tema nahk seeläbi pehmemaks ja nõtkemaks. Seda kuulnud, hakkas Hunnius muda raviomadusi uurima ning võttis reuma ja nahahaiguste raviks kasutusele mudavannid.

Allikapaviljon ja Aafrika rand hämmastavad paljusid

Promenaad saab alguse Aafrika rannast ja kulgeb piki rannajoont umbes kilomeetri jagu sanatooriumi pargini. Selle ehteks on kuurisaal, endine kuurhoone, mis esindab paljudele teistele Eesti kuurortlinnadele omast puitpitstraditsiooni. Kuurisaali eelkäijaks oli Trinkhalle, praegune Allikapaviljon – Kuurisaali lähedal vaiadel asuv hulknurkse põhiplaaniga ehitus. Enne Kuurisaali rajamist koondus suvitajate seltsielu Trinkhalletse ja selle kõrvalhoonesse. Praeguseks on Allikapaviljon taastatud ja seal on välja pandud Haapsalu vanade fotode näitus. Aafrika ranna nime tekkimist on seletatud mitmeti. Üks tõlgendus, mida mainib ka Kaire, on kalurite komme määrida näole tumedat muda, mis pidi pakkuma kaitset päikese ja soolase merevee vastu. Nii seostus nende väljanägemine Aafrikaga.

Kes oli von Gernet?

Promenaadi ääres asub Villa Friedheim, milles avati koroonaepideemia ajal uus restoran von Gernet. Hoone on seotud Siemensite ja Gernetite suguvõsadega. Hoone rajas Annette von Siemens, hiljem läks see ostu teel Gernetite valdusse. 1888. aastal asutas Rudolf von Gernet Haapsalus Eestimaa toonasele eliidile, põhiliselt baltisakslastele mõeldud esimese merejahtklubi. Rudolf von Gerneti abikaasa Katharina oli Eesti esimese professionaalse helilooja Rudolf Tobiase klaveriõpetaja.

Rannarootslaste pealinn?

Haapsalu pole kunagi olnud rootslaste asuala. Ent linn asub neemi-

kul, millest põhja ja loode poole jääb kaks suuremat rannarootsi ala – Noarootsi ja Vormsi. Seetõttu käisid rootsi kalurid ja talupojad linnas aastasadu oma tooteid, kala- ja põllumajandussaaduseid müümas. Kaubad veeti kohale klinkerpaatides. Kõige lihtsam oli randuda praeguses Vanasadamas, kust kaubad toimetati otsejoones Rootsi turule. Kas turu nimi ei pärine mitte rootsi talupoegadelt, kaluritelt ja talunaistelt, kes müüsid seal oma põllumajandussaaduseid ja kala? Rootslasi kohtas Haapsalus juba Carl Russwurm, kes koostas Eibofolkest (rannarootslastest) esimest teaduslikku ülevaadet.

Rannarootsi muuseumi näitustemajas tegutses varem ärimees Väedeni kõrts, mida kasutati ka Vormsile ja Noarootsi sõitvate reisijate ootesaalina. Nõukogude ajal olevat majas tegutsenud kalalabor.

Kaire kõneleb sellest, mis on XIII sajandil toimunud rootslaste sisserändest senini teada. Kuid autor ei maini Teise maailmasõja aegset suurt põgenemist. Seda, kuidas ligi 700 aastat Eestis elanud rootslased vaenlase eest pagesid.

Kaire täidab lünga

Kaire ei tutvusta mitte ainult vana Haapsalu linnust ja hooneid. Juttu tehakse ka linnas elanud inimestest. Ligikaudu pool Kaire raamatust on pühendatud Haapsalus elanud ja tegutsenud kuulsuste elulugudele. Erinevalt varem ilmunud Haapsalu-teemalistest raamatutest käib Kaire isikugaleriist läbi nii mehi kui naisi. G.-R. Raudveri raamatus *Haapsalu läbi aegade ja inimeste* (1979) mainitakse ainult mehi ja Rosa Kaulitz-Niedecki raamatus *Hapsal. Ein nordisches al fresco* (1930) on ainsaks erandiks helilooja Rudolf Tobiase õpetaja Katharina von Gernet.

Jalutajana vanas Haapsalus täidab oma kõrgelt seatud eesmärgid, sisaldades asustusajalugu, isikulugusid ja huvitavaid episoodide Eesti ajaloost. Kaire on kirjutanud seni kõige põhjalikuma ja üksikasjalikuma kirjelduse vanast Haapsalust, mis peaks huvitama igat suvitajat. Raamatu lõpus on üks õnnetu viga. Leheküljele 143, millel käsitletakse kunstnikku ja kultuuritegelast Nikolai Roerichit, on sattunud ka Ernst Enno kirjelduse (lk. 141) kolm viimast lõiku. Tegemist pole mitte autori, vaid trükikoja apsakaga. Raamatus, milles muidu oli trükivigu vähe, ei pääse vigadest mitte keegi.

2016. aastal korraldas Kaire Reiljan Riguldi-Noarootsi kodukandiühingule ringkäigu vanas Haapsalus
Foto: Ingegerd Lindström

Kaire andis Haapsalu vaatamisväärsustest asjatundliku ja huvitava ülevaate
Foto: Ingegerd Lindström

Kodukohvipäev Miku talus

Tere tulemast laupäeval, 9. juulil kell 13.00–19.00
Miku talu!

Kohvitame „rootsi moodi”, pakume vahvleid moosi ja vahukoorega jm.

Toimub ka vanakraamiturg, kust saate osta kasutatud, korras asju, köögitarbeid jne.

Olete oodatud!

Returadress i Sverige:

Svenska Odlingens Vänner, SOV
Wallingatan 32-34 5tr
111 24 Stockholm

Tagastusaadress Eestis:

Eestirootslaste Kultuuriomavalitsus
Sadama 31
90502 Haapsalu

S:t Mikaelsskyrkan

Rüütli 9

10130 Tallinn

Gudstjänst varje söndag som vanligt klockan 12.00 / Jumalateenistus igal pühapäeval kell 12.00

Sommarkyrkan är öppen alla vardagar klockan 11–15 från 15 juni till 15 augusti. Den som vill boka annan tid kan ringa expeditionen på tel +372 644 1938.

Sommarkyrkan är stängd under midsommarfirandet 23–24 juni.

Suvekirik on avatud 15. juunist 15. augustini argipäeviti kl. 11–15. Muul ajal külastuseks palume võtta ühendust kiriku kantseleiga tel. +372 644 1938.

Jaaniühade ajal 23.–24. juunil on suvekirik suletud. *Tere tulemast / Välkomna!*

Rannarootsi muuseumi sündmused 2022

Aibolands museums program 2022

02.07 Haapsalu-Noarootsi merepäevad. / Hapsal-Nuckö sjödagar

09.-10.07 Rannarootsi Muuseum osaleb: Noarootsi kodukandipäevad ja kohvikutepäev. Kultuuriprogramm, näitused, kontserdid, konverents jpm. / Aibolands museum deltar i Nuckös hembygdsdagar

06.08 kl 11-15 Suitsukala tegu ja Vanasadama turg / Gamla hamnens marknad, rökt fisk vid Aibolands museum.

12.11 kl 12-15 Vanasadama jõuluturg Rannarootsi muuseumis / Gamla hamnens julmarknad vid Aibolands museum.

Detsembris – Jõuluprogramm (eelregistreerimisega) / Julby och tomteverkstad på Aibolands museum (föranmälan).

28.12 Rannarootsi Muuseum 30 ja Neljapäevamemmed 25 / Aibolands Museum 30 och torsdagstanter 25.

Rannarootsi Muuseumi lahtioleku ajad / Öppettider på Aibolands museum

02.05-31.05: T-L kell 10-18. 01.06-31.08: T-L kell 10-18; E ja P kell 10-16. 01.09-30.04: T-L kell 10-16.

Leiad meid: Sadama 32, Haapsalu. / Ni hittar oss på Sadama 32, Hapsal

Koduleht / Hemsida: www.aiboland.ee Facebookis [@aiboland.ee](https://www.facebook.com/aiboland.ee) e-post: info@aiboland.ee